

СТЕНОГРАФСКЕ БЕЛЕШКЕ СЕНАТА КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

ГОДИНА I

БЕОГРАД, 1932 ГОД.

БРОЈ 17

ХИИ РЕДОВНИ САСТАНАК СЕНАТА КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

ДРЖАН 16 МАРТА 1932 ГОДИНЕ У БЕОГРАДУ

Претседавао:

Претседник
ДР. АНТЕ ПАВЕЛИЋ

Секретар:
ДР. ИВАН ГМАЈНЕР

Присутни сва господа Министри, сем Г. Министра иностраних послова.

Почетак у 16,20 часова.

Садржај:

- 1) Читање и усвајање записника XII редовног састанка.
- 2) Молбе и жалбе;
- 3) Избор заменика чланова Верификационог одбора, Административног одбора, Имунитетског одбора, Одбора за молбе и жалбе и Финансијског одбора.
- 4) Претрес извештаја Финансијског одбора о предлогу буџета државних расхода и прихода са Финансијским законом за 1932/33 годину.
Говорници у начелном претресу: Министар финансија Др. Милорад Ђорђевић, Др. Владимир Андрић, Милоје Ж. Јовановић, извештач Др. Љубомир Томашић, Др. Отон Франгеш.

Претседник Др. Анте Павелић: Господо сенатори, Отварам тринаести редовни састанак Сената. Молим г. секретара Др. Гмајнера да изволи прочитати записник претходне седнице.

Секретар Др. Иван Гмајнер чита записник XII редовног састанка.

Претседник Др. Анте Павелић: Имате ли, господо сенатори, какву примедбу на овако састављени записник? (Нема). Примедбе нема, записник се оверовљује.

Молим господина секретара да изволи прочитати приспеле молбе и жалбе.

Секретар Др. Иван Гмајнер саопштава молбе: општине Силба, општине Дринш, општине Преко, друштва Југословенских агркултурних техничара из Прага, управника Градског врта у Загребу, Удружења моторциклиста из Љубљане и Удружења велосипедиста у Љубљани.

Претседник Др. Анте Павелић: Све саопштене молбе упућују се Одбору за молбе и жалбе.

Прелазимо на прву тачку дневног реда: Избор заменика члановима сталних сенатских одбора.

Приспела ми је са довољним потписима листа кандидата за заменике чланова Верификационог одбора Сената. Кандидати за заменике чланова Верификационог одбора Сената јесу: Мајстровић Др. Иво, Бањанин Јово, Убавић Павле, Гмајнер Др. Иван, Ивковић Др. Момчило, Кукуљевић-Сакцински Фран, Митровић Влада, Мишић Др. Мићо, Муфтић Салем, Рожич Др. Валентин и Станковић Јован.

Прима ли Сенат ову листу? (Прима). Објављујем да су тиме изабрани за заменике чланова Верификационог одбора господо сенатори чија су имена прочитана.

Претседник Др. Анте Павелић: Као кандидати за заменике чланова Административног одбора предлажу се следећа господо сенатори: Хрибар Иван, Карамехмедовић др. Хамдија, Грасл др. Георг, Јанковић Стјепан, Обрадовић Паја, Бања-

нин Јово, Видаковић Антуи, Ђирлић Петар, Томић Светозар, Љубибратић др. Сава и Ковачевић Тома.

Прима ли се овако прочитана листа кандидата за заменике чланова Административног одбора? (Прима). Објављујем да је ова листа примљена и да су тиме господа чија су имена прочитана изабрана за заменике члановима Административног одбора.

Даље, стигла ми је листа предложених кандидата за заменике члановима Имунитетског одбора Сената, и то су следећа господа: Глушац др. Васо, Митровић Владимир, Станковић Јован, Убавић Павле, Гај Људевит, Марјановић Милан, Шуперина др. Бењамин, Церовић Гаврило, Хрибар Иван, Томашић др. Љубомир и Тимотијевић Коста.

Прима ли се овако прочитана листа? (Прима се). Објављујем да је Сенат изабрао господо чија су имена прочитана за заменике члановима Имунитетског одбора Сената.

Кандидати за заменике чланова Одбора за молбе и жалбе јесу следећа господа: Љубибратић др. Сава, Обрадовић Паја, Самуровић Јанко, Хаци-Бошковић Трајко, Богојевић Васо, Костић Петар, Вујић Павле, Глушац др. Васо, Јалжабетић Томо, Поповић Матија и Добринић Петар.

Прима ли Сенат ове кандидате за заменике чланова Одбора за молбе и жалбе? (Прима).

Објављујем да су господа чија су имена прочитана изабрана за заменике чланова Одбора за молбе и жалбе.

Као кандидати за заменике члановима Финансиског одбора Сената предлажу се следећа господа: Гаврила др. Емило, Марјановић Милан, Алкалај др. Исак, Смиљанић Крста, Томић Светозар, Бањанин Јово, Костренић др. Марко, Поповић Милан, Равнихар др. Владимир, Рожић др. Валентин, Сулејмановић др. Џафер, Теслић Петар, Тринајстић др. Динко, Муфтић Салем и Ивковић др. Момчило.

Прима ли Сенат прочитану листу кандидата за заменике чланова Финансиског одбора Сената? (Прима).

Објављујем да су тиме господа сенатори чија су имена прочитана изабрани за заменике члановима Финансиског одбора.

Прелазимо на другу тачку дневног реда: Претрес извештаја Финансиског одбора о предлогу буџета државних расхода и прихода са Финансиским законом за годину 1932/33.

Молим известноца г. Др. Томашића да изволи заузети своје место и прочитати извештај Финансиског одбора.

Известилац Др. Љубомир Томашић чита:

Сенату Краљевине Југославије

Финансиски одбор Сената прегледао је и проучио упућени му предлог буџета расхода и прихода Финансиским законом за 1932/33 годину и извештајем Финансиског одбора Народне скупштине, о чему има част у смислу прописа по Закону о пословном реду у Сенату поднети овај

ИЗВЕШТАЈ:

Финансиски одбор Сената Краљевине Југославије, прегледавши предлог државног буџета са Финансиским законом и проучивши како писмени експозе Господина Министра финансија поднет Народном Претставништву, тако и извештај Финансиског одбора Народне скупштине, овом приликом жели са нарочитим задовољством да констатује да су ови извештаји у велико олакшање овом Одбору вршење и најважнијег посла његове законодавне функције, установљене Уставом наше Краљевине. Искреност и исцрпност ових извештаја, поред поменутог олакшања, имају нарочито значење већ и због тога што садржавају финансијску и привредну политику Краљевске Владе. Без те отворености и искрености не може се ни замислити здрава политика народне привреде.

Предлог државног буџета који је поднела Краљевска Влада, састављен је према последњим прикупљеним, сређеним и контролисаним подацима и према тим подацима је потпуно реалан и уравнотежен. Господин Министар финансија у свом писменом експозеу уз овај предлог у свему је доказао ту реалност и уравнотеженост. За реалност и могућност реализовања овог буџета имамо још један важан елемент. Тај елемент је стабилност нашег новца. И зато треба да буду сви напори како Господина Министра финансија тако и Краљевске владе уперени у правцу: да се та стабилност одржи и сачува. Искуство које смо имали са нестабилним новцем у недавној нашој прошлости и сувише је свеже и горко, да не би препоручили и прихватили све мере које ће се показати нужне.

Редуција расхода по овом предлогу буџета вршена је по свима државним потребама, али имајући у виду с једне стране потпуно осигурање административне, културне и привредне државне функције, као и да не паднемо испод потребног нивоа у том погледу, исто тако, као што је на другој страни чињено у велико олакшање државних дажбина оним народним слојевима, које је највише погодила нагло настала привредна криза.

Финансиски одбор мора констатовати, да не сматра да је једна од добрих одлика буџета да буде што мањи. Међутим, данашње прилике присиле су Краљевску владу, да изостави подмирење многих државних потреба. Жртве ове врсте морале су се чинити да би се фискални терети смањивали. У колико се данашње прилике буду поправљале, те потребе за сада неподмирене, биће предмет даљег најинтензивнијег старања у сврху њихова задовољења.

Пошто је у експозеу Господина Министра финансија детаљно приказана анализа рачунског дела буџета, а у извештају Финансиског одбора Народне скупштине јасно исказано његово смањење, то Финансиски одбор у свему прихвата тако предложени државни буџет и сматра да би даље понављање тог рачунског дела било сувишно.

Иначе, по решењу Народне скупштине пред-

лог буџета опште државне администрације износи Дин. 7.575, 120.665.—
 а предлог буџета државних привредних предузећа Дин. 3.748,079.335.—
 Свега Дин. 11.323,200.000.—
 док буџет који данас важи износи Дин. 13.210,303.954.—
 смањење износи Дин. 1.887,103.954.—
 ово је смањење код опште државне администрације Дин. 947,238.627.—
 а код државних привредних предузећа Дин. 939,865.327.—
 Међутим, овом смањењу треба додати накнадне и ванредне кредите, који су у току ове буџетске године одобрени а који износе Дин. 591,968.387.—
 Осим овога имају се додати и нови кредити за Народно претставништво, који нису били у данашњем буџету, у износу од Дин. 43,058.640.—
 затим кредити за Министарство за физичко васпитање народа у суми Дин. 11, 729.377.—
 Кредити за нове радове на грађењу пруга Велес—Прилеп, Биџаћ—Кини и Приштина—Пећ у буџету Министарства саобраћаја у суми од Дин. 28,500.000.—
 и на послетку повећане кредите по служби државних дугова у износу од Дин. 338,415.255.—
 тако да излази коначно стварно смањење, у сравњењу са буџетом који данас важи од Дин. 2.900,775.613.—

Настојања Краљевске владе да у административним Министарствима иде до крајњих граница могућности у правцу штедње, по мишљењу Одбора, крунисана су успехом. Све оно што није позитивним законима прописано, елементарно је. Успорна је реорганизација судства, чак су се морала ускратити она сретства која су омогућавала бујни и нагли развитак школства, а политичка управа већ на замерној висини има да се устали у свом данашњем опсегу и организацији. У погледу опште администрације Финансиски одбор био је једногласног мишљења, да је потребно на том пољу учинити значајније промене. Те би се измене имале извести у правцу децентрализације и рационалније поделе рада у циљу проширења самоуправа како у општини тако и у бановини. Из изјава датих од стране чланова Краљевске владе, Финансиски је одбор стекао уверење да се у одговарајућим ресорима у том правцу већ ради, и да је Краљевска влада озбиљно решена да у том погледу поднесе Народној Претставницији законске предлоге. Овим се мерама жели поправити стање како наших општина тако и бановина, давши бановинским већима широка права, да би она и у административном погледу оправдала оне велике наде, које су се од постанка у њих полагале.

Привредни ресори, чија је функција услед данашњих општих прилика постала тежа и одговорнија, неће моћи да чине значајније радове

у правцу инвестиција, али ће моћи и морати употребити све своје енергије у сврху боље организације.

На крају овог извештаја Финансиском је одбору част скренути пажњу Сенату на извесне доста познате чињенице. Светска привредна криза није мимошла ни нашу земљу. Њен талас није нас одмах захватио свом силином нити је произвео оне последице, какве видимо код већине других земаља. Још почетком прошле године наш произвођач није био толико ослабљен нити је привредна активност била отежана, те смо по тадашњим приликама могли ићи са онолико оптимизма. Тек половином прошле године криза се је испољила свом силином, али срећом, без онаковог изражаја, какви су се показали у осталим земљама. Наглашавамо нарочито множини корисних саопштења Краљевске владе, особито из оних ресора чији рад добље засеца у привредни живот наше земље. У том правцу водило се је рачуна о сугестијама Сената. Финансиски одбор је стекао уверење, да су све снаге државне управе у јаком напону не само да одоле него да крену живљим темпом наш целокупни привредни живот. Та целокупна активност државне управе усредсређена је на побољшање данашњих прилика и на изналажење тржишта земљорадничким производима. На тај начин помоћи ће се да се преброде садања тешка времена. Ово наше уверење појачано је тиме што верујемо да ће и све остале продуктивне народне снаге деловати у истом правцу.

Молимо Сенат да изволи усвојити овај извештај и одобрити предложени предлог буџета са Финансиским законом за 1932/33 год.

За известиоце су одређени г. г. Томашић Др. Љубомир и Андрић Др. Владимир.

Секретар,

Др. Вл. Андрић, с. р.

Претседник,

Др. Бењамин Шуперина,
с. р.

Чланови:

Инг. Дака Поповић, с. р.
 Спира Хаџи Ристић, с. р.
 Др. Мирослав Плој, с. р.
 Б. Гавриловић, с. р.
 Др. Ото Франгеш, с. р.
 Др. Љубомир Томашић, с. р.
 Др. Алекса Станишић, с. р.
 Осман Виловић, с. р.
 Др. Станко Шверљуга, с. р.
 К. Тимотијевић, с. р.
 М. Петровић, с. р.

Претседник Др. Анте Павелић: Приступимо начелном претресу предлога буџета. Реч има г. Министар финансија.

Министар финансија Др. Милорад Ђорђевић: Господо сенатори, два су основна захтева, којима један здрав, озбиљан и реалан буџет треба да одговара. Један је захтев, да буџет обухвати у потпуности све потребе државног апарата и на тај начин омогући правилно функционисање државних установа. Други је захтев, да буџет буде у потпуности саобразан привредној сна-

зи земље и платежним могућностима пореских обвезника.

У анализи буџета за 1932/33 годину, који се сада налази пред Сенатом, ја ћу покушати да покажем уколико тај предлог буџета одговара тим два основним захтевима.

Пре тога, међутим, чини ми се да неће бити излишно да нагласим неке основне идеје водиле, којима се Краљевска влада руководила при изради овог буџетског предлога.

Критеријум за израду овог предлога буџета није била потреба, корисност неког издатка за државу, издатка који треба да служи за подмирење неке потребе, без обзира да ли је та потреба из реда оних, које одговарају облигатним државним функцијама, или оних које долазе у оквир факултативних државних функција, него је критеријум био могућност подмирења издатака.

Иако би било нормално да се при изради буџетског предлога води рачуна на првом месту о оном првом захтеву, захтеву да буџет буде у потпуности слика државног апарата и државних потреба, овога пута водило се рачуна пре свега о томе, да се буџет саобрази привредним могућностима земље, да буџет буде реалан. Та идеја водила имала се пред очима у току целог посла на изради овог предлога буџета. Због тога што се пошло од те основне поставке, у овој анализи, коју треба да вам прикажем, поћићу прво од државних прихода, и испитати у којој су мери ти приходи остварљиви.

Ми имамо две врсте прихода у нашем државном буџету, као што имамо и две врсте расхода. Прва врста буџетских прихода су чисто фискалне природе, они које држава убире на основу свога суверенитета. То су непосредне и посредне порезе, монополске дажбине и један део разних прихода — можда 60% од оне укупне цифре, која се у буџету приказује, и који у овом предлогу буџета износе укупно и округло 6,800,000,000.— динара. По техничкој класификацији буџета, уз те приходе долазе још и вишкови прихода државних привредних предузећа; вишкови прихода којима та предузећа, иначе финансијски аутономна, стављају на расположење Министру финансија за подмирење општих државних потреба.

Друга група прихода су приходи државних привредних предузећа, показаних у другом делу буџета, који служе за расходе свих тих предузећа. Како је вршено предвиђање тих прихода у новом предлогу буџета? Класичан је принцип у буџетској науци да се буџетска предвиђања, нарочито у погледу прихода врше према постигнутим резултатима према наплати у претпоследњој буџетској години.

Та предвиђања прихода требало би да су вршена према резултатима наплате у буџетској години 1930/31 тј. према наплаћеним сумама приказаним у завршним рачунима за ту годину. Да смо тим класичним путем пошли овога пута, онда бих ја био на челу оних, који би овај буџет критиковали као нералан. Прилике су се толико измениле од времена у коме је извршан буџет за годину 1930/31, да се није могло помислити, да се буџетска предвиђања у погледу наплате прихода за наредну годину заснивају на постиг-

нутим приходима у 1930/31 години. Зато је настојавање владе при изради предлога буџета, а нарочито Министарства Финансија, било управљено на то, да се приходи предвиђају према последњим познатим постигнутим резултатима у наплати тј. према последњим месецима текуће буџетске 1931/32 год.

Господо, у првобитном експозеу у предлогу буџета приказани су резултати наплате прихода за првих девет месеци буџетске године 1931/32. Ти резултати нису променени ни за десет месеци тј. од 1 априла 1931 године до краја јануара 1932 године. Према тим резултатима укупне суме које су предвиђене у предлогу буџета за 1932/33 годину изгледа да су добро и правилно одмерене тако, да се може очекивати, да ће оне бити и фактично остварене. Чак шта више, код извесних врста прихода, нарочито оних који су у овом периоду променљивих коњунктура најосетљивији. Предвидело се мање него што би резултати наплате у току месеци текуће буџетске године то оправдавали. Тако код непосредних пореза, специјално према наплаћеним сумама за првих десет месеци буџетске године 1931/32, предвиђене суме у наредном предлогу буџета могле су бити још приближно са 10% веће и поред тога што је Влада једним специјалним законом, који ће ускоро доћи и пред Сенат, предвидела снижење самих основа порезних код једне врсте порезног облика, код земљарине. Снижавање прихода у предлогу буџета код непосредних пореза резултира углавном из опрезности, којом се

Министарство Финансија руководило при утврђивању очекиваних цифара у идућој години; делимично у потребној мери могу рећи, и смањивање прихода резултира из смањених основа. Код посредних пореза то предвиђање прихода такође се оснива и поклапа на резултатима наплате у првих десет месеци буџетске године 1931/32.

Ту би био оправдан приговор, зашто се не поступа на исти начин код посредних пореза као и код непосредних, кад је опште позната ствар да су посредни порези најосетљивије при промени коњунктуре. Оно међутим, што карактеристично у првом реду данашњу привредну коњунтуру, то је осетно смањење куповне моћи народа. Са смањењем куповне моћи народа аутоматски се смањује и приход од посредних пореза. Према томе могло би се рећи да овде није показана иста опрезност као и код непосредних пореза, јер се ни за један проценат није нишло ниже од оне суме коју индицирају резултати наплате у текућој буџетској години. То је учињено зато, што је Влада истовремено са израдом предлога буџета за 1932/33 годину спремила и подиела Народном претставништву један специјални законски предлог којим се извесни приходи с једне стране боље искористићавају; а на другој страни, заводе нови приходи, приходи који не претстављају опште оптерећење. Према томе не иду насупрот политици фискалног растерећења коју Влада спроводи, али који ипак дају неких стотину милиона динара нових прихода, и то баш прихода од посредних пореза.

То исто што рекох за посредне порезе, важи и за монополе. Код монопола такође очекивани

приход у наредној буџетској години прелиминаран је тачно према резултатима наплате у текућој буџетској години. Кад рачунамо са сталним падањем куповне моћи нашег народа у данашњим приликама, онда би то предвиђање могло да се сматра као сувише оптимистичко. Можда и јесте; Основа тога нашег оптимизма јесте нова дуванска политика коју инаугуришемо у Управи државних монопола и којој ће Министарство финансија настојати да у току наредне буџетске године да новог полета. Та политика изражава се практично у тражењу нових пијаца, у тражењу могућности за боље и јаче пласирање нашег дувана у иностранству. Неколико већ закључених уговора и неколико уговора који су у току припреме, за које се воде преговори, дали су нам основа томе оптимизму да предвиђене приходе од монополских артикала у наредној буџетској години не смањујемо у осетнијој мери него што су они смањени у буџету за 1931/32 годину. Апсолутне цифре прихода од државних привредних предузећа су осетно смањене. Ту се водило рачуна о коњуктурни, нако се према чистим вишковима нето прихода, који су били показани у буџету за 1931/32 годину, очекује један вишак. Тај вишак не долази само услед тога што се сматра да ће пословање бити уносније за та предузећа, те да се може очекивати тај вишак, него ради тога што су смањени расходи и лични и материјални код свих тих предузећа. Осим тога што су новим мерама које су пројектовале и већ донете очекује боље пословање у тим предузећима па према томе се очекује и бољи рентабилитет њихов.

То исто важи у крајњој линији за разне приходе који су предвиђени у истом износу у коме су предвиђени и у буџету за 1931/32 годину. — Да би господа имала праву, потпуну слику о предвиђеним приходима за буџетску 1932/33 годину у односу према усвојеним приходима за 1931/32 годину, ја ћу показати разлику у предвиђању. — Код непосредних пореза укупно смањење износи 443 милиона динара, а код посредних 351 милион. Ово смањење углавном се односи на царинске приходе док су приходи од такса и трошарине остали, углавном, у истим износивама, као што су били предвиђени у прошлој години. Трошарина на шећер повећала се у току буџетске године, а ефекат тога повећања очекује се у цифри од 77 милиона и 500 хиљада динара. Што се тиче такса исто тако су остале исте цифре прихода због завођења школарина у суми од 77 милиона динара. — Код Монопола је мањак од 28 милиона динара прихода; Од репарационих примања из Немачке у суми од 406 милиона динара није ушло ништа у буџет. Та је сума елиминисана из државног буџета. Посматрање ових чистих фискалних прихода који се очекују у наредној буџетској години интересантно је нарочито са становишта фактичког фискалног оптерећења народа. Наш буџет, износи у укупној цифри, по смањењима извршеним у Финансиском одбору Народне скупштине, суму од 11.323,000.000.— динара. Али то није буџет у оном смислу у коме се он обично узима. То није буџет као укупно оптерећење народа. Оптерећење народа је много мање. То оптерећење народа изражава се у цифри укупних фискалних при-

хода у суми од 7.575,000.000. динара. Само, и ту је потребна једна корекција. Рекао сам да се ова цифра добива збрајањем вишкова прихода државних привредних предузећа са приходима непосредних, посредних пореза и монопола. Међутим, тај вишак привредних предузећа не представља фактичко фискално оптерећење народа. Они су нормална, легитимна зарада тих предузећа. Према томе да би се добила фактична цифра фискалног оптерећења народа по основу државног буџета треба од цифре у седам милијарди петсто-седамдесет пет милиона динара одбити нето прихода државних привредних предузећа.—

Кад се то одбијање изврши, онда се добија цифра од 6.800,000.000.— динара. Та сума, то је наш прави буџет; то је буџет у ужем смислу; то је буџет који подноси порески обвезници. Тиме нећу рећи да је то укупно фискално оптерећење нашег народа. Народ подноси још и бановинске и општинске дажбине, које се такође, као и државне, деле на чисто фискалне и на привредне.

Кад неко плати порезу, он је плаћа зато што је држављанин; зато што је то дужност која извире из самог његовог својства држављанина. Ако човек седне на железницу, да се одвезе с једног места на друго, он није платио никакав порез; он није платио никакав намет, никакву дажбину. Он је зато добио, као компензацију, као еквивалент, једну услугу, сасвим исто онако, као кад човек у вароши узме такси, па се превезе с једног места на друго. Кад човек плати држави поштанску марку, што му однесе писмо, он тиме није платио никакву дажбину, никакав намет, јер му за то држава даје једну противуслугу. Кад човек купи једно пакло бутера у бакарници, он није платио никакву дажбину. Он је зато добио бутер, а и бутер је у нашем државном буџету, јер бутер производи државно имање „Беле“, које је предвиђено у буџету расхода државних привредних предузећа.

После те дискриминације, која је, била потребна да бисмо ствари поставили на своје место, да допуним наглашену идеју о фискалном оптерећењу народа.

6.800.000.000 динара је укупно оптерећење по основу државног буџета. По основу бановинских и општинских буџета, тој цифри треба још додати 2.000.000.000 округло. На тај начин, наше би укупно фискално оптерећење износило 8.000,000,000 динара. За оне, који су навикли да у овом ширем смислу гледају и тумаче наш буџет у цифри од 11, или 12, или 13 милијарди, колико је он износио у ранијим годинама, ова цифра од дин. 8.000,000.000 могла би изгледати инакутешина. Па тако и јест, ако се ствар посматра са крајње релативног гледишта у односу према другим, богатијим земљама. Код нас, међутим, да би се правилно проценио тај укупни износ фискалног оптерећења народа, треба имати у виду, пре свега, висину нашег националног дохотка. Само се тако у том односу између укупног фискалног оптерећења и висине националног дохотка, може правилно, озбиљно, проценити висина једног буџета.

Ништа ваљда није теже у статистици нег проценити национални доходак и национални капитал. О нашем националном капиталу ми уопште немамо статистике, али имамо нешто друго.

То је један прорачун, који је био вршен 1927 године и који се заснивао на подацима из 1926 године. По томе прорачуну наш укупни национални доходак износио је 69 милијарди динара, то је чист национални доходак од директно продуктивних привредних грана са додатком т. зв. извозног додатка по француској терминологији или социјалног додатка по немачкој терминологији — укупан износ претстављао би се са цифром од 80 милијарди.

Само се по себи разуме, да се поређење укупног фискалног оптерећења нашега народа не би никако могло вршити према националном дохотку од 1926 године.

Ако се уваже све корекције које диктује промена економска структура од 1926 године па до сада и на основи једног брижљивог прорачуна, управо коригованог првобитног прорачуна нашег националног дохотка, онда би се у погледу дохотка требало задржати сада на цифри од 42 до 45 милијарде динара. Речено ми је да је тај прорачун можда претерано песимистички. Ја мислим да није, или, ако би се то уважило у извесној мери, онда се ради посматрања оног односа, који нас интересује, мора имати у виду, да за проучавање, за поређење укупног фискалног оптерећења према националном дохотку, не долази у обзир цео национални доходак, него само онај, који се фактички уновчава.

Посматрајући тако ствари, ми морамо ову садашњу цифру од 80 милијарди да сведемо на 30—32 милијарде, колико би фактично износио наш национални доходак, који се уновчава. Ова разлика до 42—45, или 50 милијарди представља доходак који се троши у домаћем газдинству. То је онај део дохотка, којим се јавне дажбине не плаћају.

Сад, ако се постави поређење између дин. 8.000.000.000.— укупног фискалног оптерећења, не рачунајући ту још оптерећење, које резултира из социјалног законодавства, према националном дохотку од 30 и 32 милијарде, колико се уновчава, онда, тај однос није много утешан, није много успокојавајући. С обзиром на то, да је наша земља сиромашна у капиталима, да се наша земља још и данас налази и налазиће се још и деценије и деценије у тзв. инвестицијском периоду, да ће јој требати још времена, да у потпуности изгради оруђа економског подизања, оруђа економске производње, тај однос показује се прилично неповољан. Он је још увек повољнији, него однос у великим, богатим, индустријским, капиталистички развијеним државама, — али за нас и наше прилике он би требао да буде повољнији.

Тако гледање на ствари, посматрање тога односа, вођење рачуна да се у прибирању прихода не сме ниш догле, да се загази у саму супстанцу фискалну, и сам капитал пореског обвезника, о свему томе водило се рачуна при утврђивању цифара прихода и утврђивања расхода. — Овако гледање на ствари, наметало је неминувано осетну скоро драстичну редукацију у расходима, да би се наш буџет изградио као солидна, као реална база финансирања у наредној буџетској години, да би он одговорио оном другом задатку, који сам у почетку, нагласно, а то је да буде доведен

у склад са привредним могућностима земље.

Расходи опште државне администрације — то је први део нашег буџета, онај део буџета, који се покрива чисто фискалним приходима, — износи 7.575.120.000.— према буџету за 1931-32 годину, који је сада на снази и који износи дин. 8.522.369.000.— показује се разлика у укупној цифри од 947.238.000.—

Уштеде су постигнуте код свих буџетских раздела, што ће рећи код свих Министарстава. Повећање се показује у реду државних дугова. То повећање износи 338 милијона. Оно резултира из закључених уговора о зајмовима, како новијих тако и ранијих, повећавају се квоте наших ануитета по ратним дуговима у 1932 години, по закљученим уговорима у 1922 и 1927 години. По Блеровом зајму, почиње и амортизација тога зајма, док је до сада плаћен само интерес. Затим, повећана је квота у наредној години према разним закљученим аранжманима за отплату француског зајма од 300 милијона француских франака од 1924 године, — а главно повећање долази што је први пут у предлогу буџета за 1932-33 годину унет и ануитет по 7%-ни стабилизациони зајам од 1931 године, — уз то још и прва рата за отплату аванса 300 милијона франака, закључених у Француској у октобру 1931. год.

Овде, у погледу државних дугова ја ћу одмах нагласити, да нас је руководила искрена тежња и брига да буџет буде стваран, да буде реалан. С тога смо у овај буџетски раздео унели и оне расходе, који се данас фактички и не врше; али, разуме се, за које за нашу државу постоје још правни основи да се врше и који ће се, вероватно вршити кад се једнога дана дефинитивно ликвидира проблем реперација. То су ратни дугови, то је повраћај нашој држави примљеног вишка Дозовог плана, то је наш ануитет од 300 милиона франака из 1924 године. Укупна сума тих расхода, који су показани у предлогу буџета, а који се ефективно не врше, износи 325 милиона динара. Тих 325 милиона динара су нека мала златна резерва за Министра финансија.

Наглашавам још ово: да смо у буџету расхода предвидели расходе, и ако се они ефективно не врше, а у буџету прихода елиминисали смо приходе од реперација које се такође не примају.

Код свих других раздела буџетска предвиђена су осетно смањења. Највеће је смањење у буџету Министарства војске и морнарице. Оно износи 463 милиона и 612 хиљада. Ово смањење влада није извршила лака срца. Ми смо били свесни потреба наше земаљске одбране, ми смо били свесни потребе да наша војска буде у потпуности обезбеђена за испуњење својих високих задатака. Економска нужда, финансијске тешкоће, учиниле су, да смо за моменат морали дати предност у решавању овог питања тој финансијској нужди. Због тога то није ни извршено, али је у финансијском закону предвиђено овлашћење, да ће се, уколико се прилике поправе, уколико се покажу вишкови прихода преко оних који су предвиђени у буџету, Министру војске и морнарице моћи ставити на расположење једна сума од 400 милиона динара за подмирење потреба војске.

Друго значајно смањење, бар цифарно значајно, је смањење расхода Врховне државне управе. Оно се показује у суми од 110 милиона и 106 хиљада динара. То смањење није фактично, није стварно; оно је само рачунско, највећим делом својим, тј. са 90%. У текућем буџету ми смо имали предвиђену особену партију за исплату дотација бановинама, дотација које даје држава за подмирења оних установа, које су од државе пренете на бановине. За ово је било предвиђено 131 милиона, што је накнадно смањено са 17 милиона.

У наредном буџету дотација бановина није предвиђена у рачунском делу буџета, него је предвиђено једно особено овлашћење у Финансијском закону. Тако је поступљено што се у моменту израде предлога буџета није још тачно знало колика треба да буде дотација самоуправним телима дотично бановинама.

Влада је вршила најригорозније уштеде у расходима свих државних установа за које се кредити предвиђају у државном буџету. Други критеријум не може бити примљен ни у погледу буџета бановина и општина.

Према томе може се правом очекивати да ће се расходити оних установа који се данас показују у буџету бановина за наредну буџетску годину бити смањени бар у истој пропорцији, ако не и у јачој, у којој су смањени расходи одговарајућих установа у државном буџету. Колико та уштеда фактично треба да буде и да износи, није се могло знати у моменту када је предлог буџета већ требао да буде поднесен Народном претставништву. Због тога је поступљено по оном експедјенту, тј. предвиђено је нарочито овлашћење у Финансијском закону да се ти издаци на дотацију у току наредне буџетске године покрију на терет Главнице Главне државне بلاгајне.

Другу опет редуцију имома у буџету Државне управе и она се односи на Државну статистику која је пренета из надлежности Претседништва Министарског савета у Министарство унутрашњих дела, те се и у новом буџету показује у буџету овог Министарства.

Ова смањења и ове промене у предлогу буџета у односу према садашњем буџету у процентима изгледају овако:

Буџет државне врховне управе смањен је за 41,08%; пензије и инвалиде смањење су за 14,04%; државни дугови повећани су са 27,73%; Министарство правде смањено је за 12,09%; Министарство финансија смањено је за 15,78%; Министарство спољних послова смањује се за 11,31%; Министарство унутрашњих дела смањује се за 8,56%; Министарство војске и морнарице смањује се за 17,86%; Министарство грађевина смањује се са 28,78%; Министарство саобраћаја смањује се са 18,62%; Министарство привреде смањује се са 37,09%; Министарство трговине и индустрије смањује се са 23,96%; Министарство шума и рудника смањује се са 27,52%; Министарство социјалне политике и народног здравља смањује се са 25,02%; Буџетски резервни кредити смањују се са 25%. Просечни проценат смањења и редуције извршене у предлогу буџета износи 13,70%.

Ове редуције се протежу на све врсте расхода. У првом реду инвестиције су морале бити брисане; ванреди прасходи сведени су на најнижу могућу меру. Материјални расходи редуцирани су такође на онај износ, за који се сматрало да ће штедљивим редуцирањем материјалних потреба бити довољно да подмири потребе у наредној години.

Сем те механичке компресије расхода која је спровођена и која претставља класичан метод у изради предлога буџета, морало се овога пута мало дубље задирати и морало се прићи укидању појединих државних установа, за које се сматрало да њихово укидање неће повредити никакве крупне, никакве озбиљније државне интересе.

Тако је то укидање проведено у ресору Министарства финансија, Министарства иностраних дела и Министарства просвете, Све те мере које се у главном свде на редуцију материјалних расхода, нису биле довољне ипак, да би се постигао крајњи ефекат који се тежио при одмеравању расхода, а то је да се расходити сведу у граници прихода који се у наредној години могу очекивати. Због тога је Влада морала приступити још једној непопуларној и не баш симпатичној мери, а то је редуција припадљности државних службеника. Наглашујем, да се тој мери није приступило са одушевљењем. Морало се ово, јер се пошло од основне претпоставке, да ништа не вреди толико колико буџетска равнотежа, стабилна константна. Том великом циљу, том основном принципу у здравом вођењу финансијске политике мора се много штошта жртвовати, па се у овој прилици та жртва спровела и на личним расходима. Од личних припадљности извршена је у главном — редуција у додацима на скупшћу. Видило се при тој редуцији рачуна, да се минимум за egzистенцију онако како је код нас процењиван кроз свих 12 година уназад, не тангира. Тако и поред свих редуција припадљности, припадљности државних службеника неће бити мање него што су биле 1 јануара 1929 год. Да ће се та редуција свакако осетити, то је у природи ствари. При том не треба губити из вида да су припадљности свих категорија и врста државних службеника од 1929 год. на овамо, било новим законом о чиновницима који је ступио на снагу 1 априла 1931 год., било специјалним законима, биле осетно повећане. Данас међутим, поред овог момент финансијске нужде има и један други моменат више економске природе, који би се такође могао навести у оправдање ове владине одлуке. Цене животних намирница свакако су данас знатно ниже, него што су биле почетком 1929. год. и кроз целу 1928 год., а припадљности међутим према онима из тога времена овом редуцијом нису снижене.

Финансијски Одбор Сената приказао је у своме извештају главне резултате буџета за год. 1932 1933 поређењем са данашњим буџетом. Одбор је извео потпуно поређење између једног и другог буџета и показао са свим елементима који ту долазе у обзир, да фактична разлика између једног и другог буџета узетих у целини, износи не 1,887.000.000.— динара колико се показује у штампаном предлогу буџета уз предлог Фи-

нансијског закона, него достиже масивну цифру од 2.900.000.000 дин. Ја се на том моменту нећу дуже задржавати.

Буџетска равнотежа била је, као што рекох, звезда водиља у изради предлога буџета. Старање искрено и озбиљно да буџетска равнотежа у наредној буџетској години буде стварна, а не само привидна, лебдело нам је стално пред очима.

Па ипак ја знам, да ћете моћи изнети приговоре, по којима та буџетска равнотежа, коју је Влада тако успоставила у своме предлогу буџета за наредну годину, није без опасности. И ја се с тиме слажем. Није без опасности. Те опасности су тројаке. На првом месту она овлашћења из Финансијског закона, она за дотације, за субвенције, за исплате обавеза из ранијих година и још две три одредбе из којих ће резултирати извесни мањи расходи. Ако би се сматрало да та овлашћења треба да буду вршена без обзира на фактички прилив новца у државне касе, она би онда занста престањала опасност за државну касу. У ствари, међутим, ти ванредни буџетски издатци, како се приказују на први поглед, неће остати и не могу остати непокривени, јер се је мислило при изради самога предлога буџета да и за те ванредне буџетске издатке буде обезбеђено ванредно буџетско покриће. Уосталом, оно је делимично буџетско и оно се састоји баш из резерве од 328.000.000 динара, о којој сам говорио. Већ сама та резерва, је довољна за покриће тих ванредних буџетских расхода, који би се имали вршити на основи овлашћења у Финансијском закону, само под напоменом, да су сва та овлашћења факултативног карактера. То не важи за сва, а могуће је да се извесни расходи по њима неће уопште вршити, јер се за то неће указати потреба. Мислим дакле да ову опасност за буџетску равнотежу, те ванредне буџетске издатке, можемо сматрати већ отада отклоњеном.

Друга опасност би била: накнадни и ванредни кредити. У ономе поређењу, које је делимично извршио Финансијски одбор Сената у своме извештају из којих је резултирало оно смањење, смањење, наредног буџета према садашњем за динара 2.900.000.000, том приликом је показано да је у току наредне буџетске године било накнадних ванредних кредита, сасвим би оправдан приговор био да накнадни и ванредни кредити може бити и у овој буџетској години. То је тачно, може и бити. Мислим да ће бити, јер је човечански немогуће предвидети у једном буџету све потребе, које се могу у току године дана јавити. Нема тога буџета који се није свршио на крају са извесним мањим или већим накнадним и ванредним кредитима. Било их је досада, било их је откако се зна за буџетирање по модерним основама, биће их свакако и у наредној години. Само, ако се јаве накнадни и ванредни кредити, јавља се увек и уштеда по разделима, уштеда по расходима у ономе износу у коме су они одобрени у првобитном буџету. Никад се један буџет не извршује до последње паре, онако како је предвиђен, како је одобрен.

Јављају се увек извесне уштеде у расходима и сада умешност је Владе, умешност Министра

финансија, да будно пази да се накнадни и ванредни кредити чак и за непредвиђене потребе не ангажују преко могућности, које пружају или вишкови прихода који се покажу током године или фактичне уштеде, које се покажу на расходима. Дужност је и умешност Министра финансија, да у таквим случајевима води рачуна, да очува благајничку равнотежу тј. да му расходи буду у потпуности покривени приходима. Та потреба, можда најимперативнија потреба, којој треба да удовољи Министар финансија, код нас је у толико значајнија, у толико важнија, што код нас није још развијено финансирање са такозваним помоћним благајничким средствима. Министар финансија је код нас углавном упућен на државне приходе. Отуда те тешкоће у периодима, кад су државни расходи већи него државни приходи, а ти моменти долазе нарочито у првим месецима буџетске године. — И ако у нашем закону о Државном рачуноводству постоји могућност, правна могућност за смитовање тако званих благајничких записа, који би требали да служе Министру финансија као помоћна благајничка средства за уредно експедитивно оправљање благајничке манипулације, код нас та могућност није доста искоришћена, јер се она не показује. Наше новчано тржиште тако је слабо развијено да се није ни покушало, да се ти благајнички записи пласирају, како се то чини у земљама богатијим капиталом, на већим новчаним тржиштима, и да Министар финансија добије та средства за уредно, експедитивно плаћање.

И поред те тешкоће, што Министар финансија код нас не располаже тим помоћним благајничким средствима, не располаже никаковим обртним капиталом, који би се водио независно од буџетског прорачуна, ипак с обзиром на прошлост с обзиром на то што смо стекли приличну рутину да држимо тај однос између прихода и расхода, да држимо благајничку равнотежу, ја мислим, да ни накнадни ни ванредни кредити, уколико би се појавили током наредне буџетске године, неће претстављати опасност за буџетску равнотежу. Тражиће се покриће или у вишковима прихода, у колико би се такви показали, или на уштедама на већ одобреним расходима.

Трећа опасност за нашу буџетску равнотежу, на коју сам мислио када сам те опасности споменуо, био би наш летећи дуг, регулисан и нерегулисани летећи дуг. — Под нерегулисаним летећим дугом треба сматрати благајничке бонове, издате за поједине државне набавке или поједине радове.

Тих благајничких бонова има данас у оптицају 700.000.000. Њихово је плаћање распоређено на 6 година унапред — а они бонови који доспевају у току наредне буџетске године су предвиђени у буџету. Њихов је износ унет у кредите код појединих раздела. Тај регулисани буџетски дуг, уколико долази на исплату у наредној буџетској години не претставља опасност за буџетску равнотежу. Остаје нерегулисани летећи дуг који се административно техничким изразом зове „нерегулисана обавеза.“ Тих обавеза имамо данас преко 350.000.000, не рачунајући неке неизмирене обавезе државних предузећа. **Што те обавезе ни-**

су до данас регулисане није кривица до државе, бар у највећем броју случајева. Има кривице и до приватних интересаната или до чисто административних запрека. Уколико су те обавезе у текућој буџетској години, не треба губити из вида да за њихову ликвидацију стоји не само период до краја марта ове године, него и до краја августа ове године. Ово стога што по нашем систему финансијском имамо тај период од пет месеци, у току кога се та ликвидација врши. Надајмо се да тих обавеза неће бити бар у већим износу наредне буџетске године. У износу у коме постоје данас у првим месецима идуће године биће регулисане тако, да ни тај елемент не треба да представља опасност за нашу буџетску равнотежу.

Као што се види у овим закључцима, има много наде, има много предвиђања. Па друкчије и не може бити кад се ради о буџету, јер је сам буџет акт предвиђања. Ја нећу противречити оној господи која би казала: прилике су тако тешке да је искључен сваки оптимизам у погледу нормирања финансија у наредној буџетској години. — Али морам одмах нагласити да тежиња да се буџетска равнотежа одржи по сваку цену, толико је јака, толико искрена код Владе, да ће она, и ако се укаже потреба у наредној буџетској години, приступити даљим мерама да расходе сведе у границама прихода. То ће чинити у сваком случају и увек пре него што би приступила каквом опасном експерименту, нарочито ономе који се у нашој јавности помиње у више махова, а који ја несмем ни да изговорим и који би најсмртоносније ударио и у нашу привреду и у државне финансије и у државни кредит и државни престиж и углед. (Плескање и одобравање). Влада ће настојати да чува буџетску равнотежу по сваку цену, јер у томе види најбољу и најсигурнију гаранцију да очува народни новац интактан, да га очува у његовој правној вредности и да са народним новцем као сигурним мерилем вредности очува нашу народну привреду, очува државне финансије, очува државни кредит. (Бурно плескање и одобравање.)

Претседник **Др. Анте Павелић**: Реч има г. Др. Владимир Андрић.

Др. Владимир Андрић: Господо сенатори и Високи доме. Узимајући реч иза прочитаног извештаја Финансијског одбора овога Високога дома као и иза јасног експозеа г. Министра финансија, ја сам слободан да узем реч и Високом дому изнесем неколико погледа, који, иако иду изван оквира чисто економско-финансијског, ипак по мом дубоком уверењу имаду везе са општим стањем и државне и народне економије.

Господо сенатори! Мислим да нећу бити далеко од истине, ако на првом месту констатујем, да је наш политички живот иза, са великим заносом и необичним одушевљењем дочеканог ослобођења и уједињења испустио из вида један неоспоран и врло важан факат, а тај је: да **никад у историји света судбине народа и држава нису између себе биле повезане, као што је то случај садашњице. Централизација света, коју је још пре сто година запазно велики отац чешке историје Палацки, постала је једна непобитна реалност тако,**

да су животи и прилике свију народа и свих држава дошли данас у једну апсолутну повезаност. У нас, међутим, политички рад и политичко васпитавање народа у много чему није имало овај велики факат свјетске централизације довољно пред очима, јер да га је имало, ја држим да не би било много тешких појава међусобних борби и трзавица.

Данас је свакоме безусловно још јасно и то да су проблеми и најтежа питања која постоје пред народима и пред државама општег карактера и међусобне повезаности, која искључује да би се у потпуној изолацији и у чисто националној сфери могла да реше.

Уважимо ли, господо, још и то, да у поратном времену искрснуше небројени, пре ако хоћете, и непознати проблеми, пред политичке кругове, онда, господо, мислим, да ми је слободно са овога места поставити једно оправдано питање: јесмо ли довољно били припремљени за решавање тих великих проблема? Је ли наше друштво, и јесу ли наше политичке заједнице довољно и стварно продискутовале пред форумом целе јавности и у сарадњи наших научних институција и најбољих умова та врло велика питања, која смо морали да решавамо и која још имамо да решавамо. Господо, мислим да нисмо далеко од истине кад кажем, да то није био случај. У душама нашим, а и у атмосфери целога нашега друштва, до извесне мере очараног фактом уједињења, стварно је уверење да су све бригае велике и народне државне заједнице самим фактом ослобођења и уједињења посве довршене, јер, иначе, господо, немогуће је замислити како би се могле у психи нашега народа и наше јавности развити наново оживети све оне партикуларне, локалне, верске, историске душевне диспозиције и како би оне могле да буду једина и тако рећи искључива база и темељ наших политичких расположења.

Јер, господо, носећи само трагове старих психологија које су биле оправдане, а и нужне према даним приликама, ми нисмо могли да створимо једну високу националну психологију без које нема велике националне политике у садања времена.

Патили смо сувише од једног претераног историзма, а заборавили смо да једино правилно тумачење прошлости може да буде само тада, када се кроз призму садашњице она посматра. Ми смо, господо, пропустили да одговоримо на питање које основно и кардинално и које се морало поставити и решити, а то питање јесте ово: зашто су три наша племена а један народ, на овој нашој националној земљи; јесу ли провиђењем ту, да нешто велико изврше или тек да вегетирају животом малим и у свету незапаженим.

Је ли, господо, стављено пред велику нашу савест питање смисла целе историје, овога нашега народа, тако да би јошговорио на то питање могао да потре све што је и провинцијално и сепаратичко и то уверење да уништи сваку могућност организација у смислу узајамних и међусобних фронта и које би уверење онемогућило да Срби, Хрвати и Словенци синови једног народа, разговарају између себе шаљући једни другим изасланике, пуномоћнике, експерте и покли-

саре? Господо, нек ми се не замери, ако рекнем, да је ово пропуштено.

Политика је у нас схваћена у једноме страном смислу и по једном старом схватању неке чудне подземне вештине и умјетне претставке, а да не говорим и о томе као вештина узајамног надмудривања. Господо, модерна политика не може бити вођена једним великим духом, док се није начисто у њеном основном принципу и у њеној основној методи. По мом дубоком уверењу наша народна политика има да буде апсолутно онако јединствена национална политика као што је јединствен наш народ. (Одобравање). Ја тврдим да јединство нашега народа постоји и пре великих умова Доситеја, Гаја, Вука, Штросмајера, Старчевића и целе плејаде умних и великих наших синова, јер, господо, да није било неког унутарњег духовног националног јединства, једне унутарње велике духовне невидљене заједнице, не би се могао наш народ кроз дуги низ векова страховитих борби и душевних искушења и навала да одржи и да остане жив. Чак ни велики наши синови, умници, не би могли да изиђу као геније нашега народа, да није нешто тај народ имао у себи што је дало њима и путоказ а и грађу за њихове велике идеје. Господо, наше племе југословенско пошавши у давној историји у ове своје провиђењем одређене територије живело је дуго, али је вазда показивало једну основну мисао заједнице у томе, **што се свакоме утицају и стварном освајању и духовном поробљивању борило истим стретством на свима фронтима.** На истоку вршио је наш народ велику мисију Богочовека Христа, али је Свети Сава хтео да је врши по духу наше народне душе. На Западу, у моментима који би угрозили нашу народну душу, наша браћа давала су и рађали Гргуре Нинске и апостоле глаголице. А у једној и у другој борби кристализовао се један заједнички цаљ: да будемо народ високе етике, да будемо народ који жели да има човека и људе, јер само смо ми једини народ Југословени који има реч чојство, која се не да превести ни на један други језик, и интерпретирати тај појам чојства није моја дужност и нисам зато дорастао. То је дужност наших људи од великих инспирација, а тих, хвала Богу, наш је народ вазда имао и има их и данас. Ја тврдо верујем да ће једна дубока интерпретација овога појма створити најдубље јединство нашег целокупног народа, јер доиста том интерпретацијом постаћемо ми витезови духа. А витешки дух, господо, отвара и дисциплину духа народног; оно ће бити тако моћно, да ћемо заборавити и одбацити од себе много онога што нас је пре збуњивало, заваљало, и што нам је, жалибоже, напредак ометало. Та мисао ће водити и створити нови метод рада, а то је да више не преговарамо ми Јужни Словени преко поклицара и пуномоћника, него доиста при заједничком послу да заједнички седимо, заједнички говоримо, заједнички се исповедамо и, ако хоћете, да многи грех и учињену неправду покајемо. (Одобравање и гласови: Тако јел)

Зато, господо, са овога гледишта ја посматрам и 6 јануарски акт.

Немојмо, господо, да кријемо, да је жало-

сни догађај у Народној скупштини 1928 био тако лака и једноставна појава. Немојте, господо, да кријемо тај факат да је свакога сина хрватскога племена морало заболети срце кад је изгубио своје синове. Не улазим и није место да се улази у питање субјективних анализа пре тога. Ја констатујем само тај бол, кад је дозволите ми по мом мишљењу, хрватско срце проплаколо, и нико није могао с друге стране са браћом Хрватима да узме и поведе реч, него само онај који је створио и 6 јануар. (Гласови: Тако јел) Јер, господо, са човеком, који плаче, а са народом поготову, тешко је разговарати и водити политичке преговоре, поготову, господо, ми смо, а то је уосталом и врпска појава, поваљали своје ауторитете догле, да другога ауторитета осим носноца државне и националне заједнице није ни било, коју би тешко стање могло да крене ка путу разбистравања, умудривања и сређивања наше народне средине и државне заједнице.

И, господо, у овом Високом дому ја са пуно поуздања и вере велим да је у времену после 6 јануара било апсолутно потребно да се дубоко замислимо и анализујемо цео наш народни живот, наше државне прилике, да уочимо све оне велике и крупне проблеме, који се нашој народној и државној заједници намећу као апсолутно потребни. Тих, господо, проблема необично је много. Никад у историји човечанства није се у једној деценији наметало толико неодложних задаћа и дужности свакој народној и државној заједници као у ова времена. И никада теже и веће дужности, а и одговорности нису имали политички људи као сада. Разлог је у томе не само због множице проблема, него их у огромној међусобној повезаности многих питања између себе и узајамности са приликама изван наше народне заједнице, и ако хоћете, и изван нашег домаћаја. Зато мислим, да ми нећете, господо, замерити, ако у овоме Високом дому подигнем глас да никакву ствар и ни једно питање, ни једно компетентно тело, ни једна компетентна организација не треба да решава испуштајући из вида ове елементе узајамне повезаности и рефлекса између себе. Овим речима, господо, ја не проповедам политику и методу апсолутног конзерватизма, напротив, ја овој методи супротстављам принцип прогресивне еволуције, која је условљена и анализом наших сопствених прилика и наших народних снага. И, верујући, господо, да ћемо доћи до уверења да многи проблеми садашњице у прошлости нису били предмет наших јавних и политички дискусија, нити су били предмет програма постојећих организација, ја држим, да ће наша нова политика целога народа бити у томе правцу савремена, стварно и научно документована, јер, господо, кад то буде, а то ће бити и на томе сви радимо, неће моћи бити више ни узалудних кавги, узајамних омраза узајамних и само личних оптуживања и коначно опасних демагогија.

Зато, господо, ја верујући да Краљевска влада и цело Народно претставништво ради у томе смелу и уверен у то, да ће и цела наша народна јавност и цело друштво развити у томе своју велику делатност ради добра ове наше свима нам драге отаџбине, Југославије, ја ћу гласати за пред-

ложени предлог буџета као доказ такве политике. (Бурно одобравање).

Претседник Др. Анте Павелић: Реч има г. сенатор Милоје Јовановић.

Милоје Ж. Јовановић: Господо сенатори, ово је први предлог буџета, о коме имамо да расправљамо у Сенату. Законска надлежност Сената и његово учешће у одобравању буџета исти су, као и надлежност и учешће Народне скупштине. И Сенат, као и Народна скупштина има да разматра буџет и у целини и у појединостима, има права, да поједине одредбе одобри или не одобри, да поједине партије издатака редуцира, или да их потпуно избрише; само ова улога Сената је по природи ствари нешто мања зато, што је цео тај посао великим делом већ свршила Народна скупштина пре него што је буџет дошао пред Сенат. У даље редукације, Сенату је, разуме се, тешко ићи, кад је већ Народна скупштина великим делом редуцирала све оно, што је мислила да је потребно, и што је могла да редуцира. При покушају да и Сенат уђе у редукације, обично се каже: немамо времена, јер морамо брзо да свршимо буџет. Међутим ствари стоје тако. Ако извесне партије треба по мишљењу Сената редуцирати, или ако пајемо, да је у Народној скупштини учињена нека грешка према нашем мишљењу, те да треба учинити извесне коректуре, ми те коректуре морамо и да учинимо. Ми смо ове године добили предлог буџета доста рано, и варају се господа која мисле, да ћемо га идућих година раније добијати. Међутим јасно је, да кад Сенат по Закону има право да извесне одредбе у предлогу промени, онда морамо имати право и да за то употребимо извесно време. Ја нећу ни сам, да говорим овде о неким редукацијама, кад наш Финансијски одбор у целом буџету од толико милијарди издатака није нашао ни једне партије, ни једне позиције, где би што требало смањити. Ја верујем, да су се господа руководила при томе и погрешним мишљењем, да немају за то времена на расположењу, али, господо, треба знати, да има и да ће бити ствари, преко којих Сенат не може да пређе. Има и биће питања и проблема, на којима се Сенат не може да сложи са мишљењем Народне скупштине, и у томе случају Сенат, разуме се, не може да одобри оно, што је Народна скупштина решила. То је његово право и дужност.

Народна скупштина према свом саставу, често подлежући утицају извесних људи, нарочито с погледом на то што су тамо млађи људи, може донети неку одлуку, коју Сенат не би могао да прими. Нарочито млађи и живљи елементи у Скупштини могу тражити нагле измене, на шта се ми старији не можемо тако лако да одлучимо; но ћемо им на то одговорити, причекајмо још годину дана, па или ћете ви млађи променити мишљење, или ћемо се ми стари са вама сложити. Један такав случај био би нпр. предлог амандмана за параграф 30 Финансијског закона, којим има да се уштеди 20% од универзитетског кредита, те се услед тога имају отпустити односно пензионисати универзитетски наставници. Тај предлог је поднео један нешколовани посланик из народа, и усвојено га је Министар просвете. Сад дакле, по одлуци

Министра просвете, могу се пензионисати или отпустити извесни наставници универзитета противно постојећим законима.

Господо, наш је Финансијски одбор прешао преко тога, и ако су постојала и друга гледишта господо сенатора, јер ми у Сенату имамо пет професора универзитета, три бивша ректора, и једног претседника Академије наука. Сви су они, господо, били противу овога, па ипак већина је примила предлог, и прешло се преко свега, бојећи се, да буџет неће бити готов на време. Не може господо, Сенат примити овакву сугестију једног посланика, па ма се са њиме сагласила и Краљевска влада, и ја изјављујем, да ћу када ово дође на ред гласати против тога, а нас смо десеторица сенатора поднели и један амандман, да се тај члан измени с тим да Министар просвете може ово радити само у споразуму са универзитетима.

Уопште овакав начин учешћа Сената и Скупштине у решавању буџета, као што се врши сада, где се и поред често дијаметралног размимолажења у мишљењима због краткоће времена не чине никакве измене, захтева, да ми у току времена учинимо извесне измене у закону, којима ће се тачније прецизирати, шта треба да ради Сенат, а шта Народна скупштина, како би се избегао излишан и двогуби рад, а да и Скупштина и Сенат буду довољно обезбеђени у њиховом праву контроле, и да им исто остане неокривено. Дотле Сенат мора савесно вршити своје дужности, не водећи рачуна, да ли ће буџет бити готов до 1 априла.

Господо сенатори, каже се, да су тешке прилике, под којима је овај буџет имао, да се састави. Донеста, то ми сви знамо и верујемо. Господин Министар финансија у своме академском говору врло нам је лепо изложио целу ситуацију и све тешкоће, са којима се борио у своме раду, и ја могу само да одам признање г. Министру финансија на лепом објашњењу, које нам је дао. Врло важне потребе државне морају се подмирити, и ми апсолутно не смемо допустити, да важни државни интереси страдају због тога, што ми моментално тешко долазимо до сретстава за то. И у другим државама постоје овакве кризе, као и код нас, и оне муче исту муку. Тешкоће су Министра финансија највеће у томе, што су све процене и сва предвиђања без сваке реалне подлоге. Нико не зна, шта ће донети сутрашњи дан.

Ми говоримо о царинским приходима и на њих се много рачуна за покриће расхода. Међутим, ми се, тим царинским приходима не можемо да радујемо, јер то би значило, да се извози више новаца из земље, што би било од штете по наш народни новац. Ми се можемо радovati само, ако у накнаду за увезене производе у нашу земљу можемо наше производе у већој количини, да извеземо на страну. Раније смо у нормалним приликама могли приближно да знамо, колико ће бити приходи државни, и за колико ће се они да повећају до идућег буџета, али данас је то тешко и немогуће знати. Пре смо имали тачне статистичке податке, из којих се видело, како царински, монополски и други приходи аутоматски расту, а данас када је наступило њихово падање, нигде се ни по коме критеријуму,

не може оценити, колико ће то падање да буде, и где ће да се заустави.

У овако тешкој ситуацији ни један Министар, па ма он био и финансијски геније, не би се могао паћи. Дужност Министра финансија није сада у проналажењу нових прихода. Он их не може ни паћи, јер сваки његов рад, свака његова тежња у овоме правцу мора опет, да удари на основне главне изворе, који су већ у велико пресушили, и из којих се ништа више не може, да узме. Господин Министар финансија данас има другу улогу. Од њега се не траже толико финансијске способности и вештина, колико чврста и поуздана рука и јак ауторитет, који ће моћи и умети, да наметне и парламенту и влади паметне одлуке, и да те одлуке спроведе. Такав Министар финансија једино, господо сенатори, може уредити наше државне финансије.

Ма како били замисљени нови намети, и ма како се ми трудили, да они не погоде произвођача, него прерађивача, посредника, трговца и тд., ипак они полако и постепено иду даље, и на крају сви се превалују и погађају основни избор, из кога се у прошлости и сувише црпело, те је данас врло слаб. Сви они у крајњем дејству погађају произвођача. Наш сељак, произвођач је у врло тешком положају. С једне стране је оптерећен силним дажбинама у разним видовима, које су га толико притисле, да он под њима грца. С друге стране његови су производи у цени толико пали, да он за њих не добија ни онолико, колико износи његов рад, рачунајући најмање наднице. А што је најгоре, он не може данас да уновчи оно, што је произвео, те многи од њих оскудева и не може, да задовољи најглавније своје потребе, и ако се прилике неким чудом не буду поправиле, и смањени порези, који се предвиђају за сељака по новим изменама Закона о непоср. порезу, ва њега су толико велики, да их по мом дубоком уверењу неће моћи поднети.

Господо сенатори, наш је сељак сем тога, што је у тешким приликама, те не може да плати порез, још и презадужен. Он је дуговима толико преоптерећен, да не може данас, да их поднесе. Многи имају обичај, да кажу, да је сељак дошао у такво стање својом лакомисленошћу. Често сам имао прилике чути и од озбиљнијих људи, да кажу, како сељак живи луксузно, како му чељад носи свилене чарапе и ваздан других ствари. Господо сенатори, такве речи су грех према сељаку. Истина је, да је било и таквих случајева, али далеко је од тога, да је гро сељачких дугова постао на тај начин. Зашто се сељак задужно? Већном зато, што је био добар домаћин и добар отац. Главнио на шта сељак полаже јесте посед земље. Он има више децине, па је гледао, да купи земљу и остави је деци својој. И он је у време великог привредног полета, имајући нешто уштеђевине куповао земљу, плаћајући по 20—30.000 динара хектар. То је било онда, када је цена пшенице била 450 динара, а кукуруза 350 динара, и када је сељак све своје производе могао добро и у свако време продати. Он је се задужно да би купио земљу, па да је после постепено одужи. Међутим, у то доба хектар земље у Војводини био је 20.000 динара и више, а

данас је пао на 3.000 динара, а за производе нарочито жито и кукуруз добија сељак данас 60—70 динара, за 100 кгр., а што је најгоре, сељак уопште не може своје производе ни да прода. Ово све важи и за друге крајеве наше земље. Господо сенатори, у овом тешком стању држави мора сељаку пружити помоћ. Ја не говорим о опраштању сељачких дугова, него о једној дужности државе, где она има, да узме улогу регулатора у раздужењу сељака. Ти дугови морају се једним згодним аранжманом у виду ануитета у току времена регулисати, а интереси се морају свести на најмању меру. Наше поједине банке — бар неке по Шумадији које знам — наплаћујући 25—30% камате, одавно су наплатиле и интерес и главни дуг, а зеленаши су се обезбедили од штета, узимајући дупле и трипле менице од сељака. Ја не тражим, да никога лишимо његове имовине, али је потребно да у циљу раздужења сељака поднесу извесне жртве и банке и приватни повериоци, нарочито Аграрна банка, која је до сада мало учинила за сељака, и ако је основана зато, да помогне његово раздужење. И ми сви који имамо нешто, да нам претиче преко дневних потреба, дужни смо, да поднесемо жртве, да се изврши регулисање тих сељачких дугова. Разуме се, господо сенатори, да је у првом реду држава, позвана, да одмах предузме хитне мере, да спасе сељака, јер је сељак најјача подлога, најјачи стуб наше државе. Сељак, кад се привредно оспособи, кад се буде уредило, да своје дугове може отплаћивати постепено, биће здравији и јачи, и Министру финансија моћи ће дати у своје време богате изворе за финансијске приходе.

Господо сенатори, неће лако бити, да се овај посао сврши. Има много њих, који ће бити против тога. Пре свега, одмах ћу рећи, против тога ће бити сви зеленаши, који желе, да одрже сељака у својој зависности, који не желе, да изгубе такав један згодан објект за експлоатисање.

Има и других, који ће бити противу тога. Има политичких јаких људи, који свој ауторитет и вредност добијају преко својих банака. Ове држе у својим портфељима по 3—4.000 потписа сељачких, и кад дође до гласања за изборе, они морају гласати, како им се нареди. Поред огромног интереса, који плаћа ова сиrotиња, она плаћа један неморалан данак гласајући противу своје савести за оне, чији су дужници.

Кад сам разговарао са појединим људима, они овако описују ситуацију задуженог сељака. Он нема пара, да плати меницу. Нема чак ни пара, да купи бланкет. Излази му се у сусрет: купи му се и бланкет, унесе се интерес у главну суму, метне му се, колико се хоће, јер он, као слабо писмен, не може, да то контролише. На тај начин господо дугови сељака раширно се умножавају.

Како је стање у Срему показаће вам најбоље једно писмо из Румског краја, које сам добио пре два дана. То је писмо потписао Аца Јовановић, а поред њега има још 1240 потписа. Дозволите господо сенатори, да вам га покажем и прочитам. Оно гласи:

„Господину Милоју Ж. Јовановићу, сенатору

Несретно стање пољопривредника, којима се, имања у маси продају за дугове, побуђује нас, да се обратимо на Вас као народног представника и осведоченог пријатеља пољопривредника, да се заложите за питање регулисања наших дугова, и да нас спасете, да не одемо у бескућнике.

Молимо Вас, да се за нашу праведну ствар свим својим ауторитетом заузмете у Сенату, а нас известите, ако је потребно, да лично дођемо неколико хиљада бедних и пропалих пољопривредника.

Молимо господине сенаторе имајте милости према нама и нашој деци, и т. д.“

Ја ове људе не познајем, нити знам, како је дошло до тога, да они мени упуте ово писмо. Ето овако је стање у Срему, на који смо ми некада са жудњом погледали с ове стране. Саве, посматрајући њихове лепе и плодне земље. Данас се продаје земља у Срему, јутро по 3.000.— динара на лицитацији.

Ни у појединим крајевима Србије није боље. У Мачви је очајно. Господин сенатор Самуровић је добио из свога краја једно писмо, које илуструје беду у богатој Подрињу. Дозволите господо сенатори, да вам то писмо покажем, и из њега вам прочитам неколико редова:

„Сељак је много дужан. Данас нити има што, нити има коме да прода, те да меницу отплати, и шта настаје? Настаје оно, што не треба, да се чује, а то је забрана, и кад повериоц са полицијом дође, и почне попис, тада сељак изгуби сваку наду за своју будућност, и почне равнање, уцена и повишење менице.

Ако се овак опродужи сељачки ће се дугови у току ове године удвостручити и т. д.“

Из свега овога види се, како је данас стање нашега сељака и пољопривредника, коме се мора указати хитна помоћ. Народна скупштина у овоме смислу је доста радила, па је у томе циљу чинила и кораке код Краљевске Владе. Сматрам, да и Сенат треба од своје стране, да учини апел на Владу, да се ова ствар што пре сврши.

Господо сенатори, све што смо урадили до сада за олакшање народу, мало је и ситно. Све је то ништа према овоме великом питању, и ја вам кажем, ако ми то питање не скинемо с дневног реда, неће ваљати. Београд, Господо сенатори, нема везе са народом, те ово све не може ни да схвати, али ми, који смо са народом у вези, који путујемо у народ, којима долазе људи из народа, ми знамо ту беду и невољу, и ја чиним апел на Краљевску владу, да што пре са потребним предлозима изиђе пред Парламенат.

Има их који тврде, да би регулисање сељачких дугова било штетно по сељаке, јер би они због тога изгубили свој кредит у будуће. То је нетачно. Ако се дугови њихови претворе у дугорочне на основни анунитета, сељак ће се извући из једне овакве несреће, а после тога он ће бити врло паметан, да не падне и по други пут у дугове. Он ће прилазити организацијама, тражити задруге и заједнице и наћи пута и начина, да би добио ва себе кредит у будућности, а ми ћемо га господо сенатори, сви у томе свесрдно помагати.

Господо сенатори, Господин Министар финансија у своме говору у Народној скупштини у буџетској дебати рекао је, а и са других страна чуло се, да су прилике данас врло тешке у Европи, па и у целом свету, и да те тешке прилике чине, да ми данас не можемо, да лако склопимо наш буџет, да је уопште тешко направити један реалан буџет.

Доиста морамо признати, да су прилике врло тешке, не само код нас, него свуда у целом свету. Али, сви они, који тврде, да су ове тешке прилике једино криве, и да су оне једино узрок овоме, па и г. Министар, који је то рекао, немају право. Та тврђења су само за половину тачна. Ми морамо признати, да су опште светске прилике веома тешке, да су узрок за половину нашим недаћама, али за добру другу половину није крива ни европска ни светска криза, него смо криви ми сами, криви су: наш рад, наши управљачи и наше владе од ослобођења па на овамо.

Господин Министар финансија није ништа говорио о узроцима тешкоћа, који леже у нама, него о оним, који леже ван нас у општим приликама светским, а да се упустио у то, он би свакако морао, да каже по нешто, што би му, можда, било незгодно, јер би морао ударити на по некога од својих старијих колега, или можда и на некога од колега у садашњој влади.

Ја мислим господо, да је наша дужност да будемо искрени и да искрено кажемо што мислимо, и што јесте. „Реци попу поп, реци бобу боб“ како каже наш народ. (Јалжабетић: „На љугу рачу љугу траву“.) Не треба господо, да прећутимо, и да не кажемо нешто, што треба; да се каже, само зато, што се можемо неком лево или десно замерити. Ја сматрам, да је моја дужност, да скренем пажњу на неке од тих ствари, које су у нашој Отаџбини рађене, и које су узрок, те смо дошли у ову тешку кризу.

Господо сенатори, ми би дошли у тешке финансијске прилике и без ове европске кризе, само што би наш народ ово лакше могао поднети.

Сада је пак дошла тешка светска криза, па нас је свом снагом притиснула, јер смо већ били дошли у тешку ситуацију, коју смо нашим радом створили. Да смо боље радили, ми би данас са много мање бриге гледали на ситуацију, и лакше би пребродили све тешкоће у које смо запали.

Сада ћу господо сенатори, проговорити неколико речи о погрешкама у нашој буџетској политици. Од Ослобођења, па све док нису наша кола државна ударила у брег, трошили смо више, него што би требало. Увек се говорило о штедњи. И Министри и народни посланици и чиновници и цела управа су говорили о штедњи, али штедња никада није стварно спровођена. Напротив, пре би се могло рећи, да је место штедње уведен други принцип, а то је: нека се троши, колико се може, валда ће пасти средства с неке стране, која ће нам помоћи. Уведене су многобројне скупе установе. Уведена су, као што је познато, многобројна Министарства, три пуна Универзитета и два Факултета у Суботици и Скопљу, укупно око осамнаест факултета, све то у једној земљи са дваест милиона становника и 80% неписмених

и полуписмених људи. То господо није било лако одржавати једној малој земљорадничкој држави, једној сиротној земљи, као што је наша, али смо се ипак, ја признајем у доброј намери, упињали да за неколико година остваримо и добијемо све оно, што су створиле велике и богате државе после много и много деценија.

Уведена је једна скупа администрација, и примљен је у службу огроман број чиновника без спреме и квалификација. Долазали су један за другим поједини министри заузимајући и мењали портфеље и доводили своје чиновнике. Тако г. Др. Коросец, који сада није овде присутан, а ја бих волео, да је ту, да пред њим говорим, променио је више портфеља. При заузимању портфеља он је доводно и постављао у службу многобројне своје људе, и његови политички пријатељи добили су места у томе ресору. Кад је дошао други министар на тај портфељ, он је опет доводио своје људе, али пошто није смео ударати на свога колегу у коалицији, задржавао је великим делом и раније постављене чиновнике. На тај начин постављено је више чиновника, но што их је било потребно, да се управо није ни знало, колико их има. Једне године, кад сам ја био члан Финансијског одбора, морали смо чекати два дана, да нам саопште колико има укупно чиновника и службеника у нашој држави.

За тим је дошао и Закон о пензијама. Пензије су повећане, па су у закон ушле и неке такве аномалије, да је неко после годину дана службе могао добити пензију. Било је случајева, да су појединци са једном годином државне службе и 9 година општинске, добијали пензију, те кад су пензионисани, ако с умали више деце, добијали су по 1.500.—1.600.— динара месечно. Ја знам једну малу сеоску општину, у којој живе таква четири пензионера, бивши службеници и служитељи, чије фамилије никада из села нису одлазиле. После кратког времена службовања, њих четворица примали су више пензије, него што је држава укупно имала прихода у тој општини.

Таквим начином рада и трошења природно је, да ми писмо могли ојачати снагу наших пореских обвезника и створити им изворе прихода, одакле би држава могла црпети своја средства, него се учинило то, да народ више осиромашни. Услед повећања пензијског буџета повећан је и општи буџет расхода.

У години 1920 ми смо имали државни буџет од једне милијарде и пет стотина милијона динара, па благодарени Богу и нашем „напредку“ дотерали смо до буџета од тринајест милијарди и двеста милијона динара, осим других самоуправних терета.

Господо сенатори, какав се луксуз терао у државном газдинству, исто се тако радило и у самоуправама, где су се фаворизирали велики и често пута непотребни издаци, услед чега су самоуправни буџети прешли суму од три милијарде динара у последње време. Једна сиромашна земља, као што је наша, има данас према моме прорачуну да изда за своју државну и самоуправну администрацију око једне трећине укупног народног дохотка. То је господо сенатори, много, то значи одсецање секиром гране, на којој се седи

и постепено исцрпљење онога извора, из кога треба дуже времена, да се вадн.

Да би се покрили ови огромни и често пута луксузни издаци, одржавала скупа администрација и т. д., морало се прибегавати увођењу и повећању разних пореза и других намета. Дошло је до огромног оптерећења народа, а у првом реду нашег пољопривредника. У појединим крајевима наше земље један пољопривредник плаћао је годишње преко 700 динара порезе на хектар. Ово је премного према ономе, колико је у које време могао један хектар дати бруто прихода, и колико је остајало, кад се одбију од тога сви трошкови производње. Пољопривредник је још то могао поднети онда, кад је цена пшенице била 450 динара, а кукурузу 300—350 динара, али данас, кад се више не може добити ни приближно та цена; већ једва једна трећина од ње, може се свести порез и на једну трећину, од ранијег, па се ни то више не може поднети. — Слично је оптерећење и са радњама трговачким, занатским и другим. Стање је такво да се не може више издржати. Општински намети под режимом старог Закона о порезима били су толико велики, да је то готово невероватно. Било је приреза, који су износили 2-4-6 хиљада на сто. Значи да је порез имао да исцрпи не само приход, који се имао од зграда, кућа и других објеката, већ је износио, два и више пута од прихода. При таквом стању ствари порески обвезник био је у опасности, да после кратког времена остане без ичега, и да потпуно пропадне. Ми, можемо поздравити, што је то поправљено доцнијим Законом о порезима, којим је дата друга основа за разрез приреза, и уведена јача контрола, те данас већ оптерећење није у толикој мери велико. Господо сенатори, овако страховите дажбине у корист државе и самоуправних тела јако су исцрпили снагу пореских обвезника, и они данас не могу много дати. Они су болесници, реконваласценти, у толикој мери слаби, да их и најмањи притисак може потпуно сломоти, те се са њима мора врло пажљиво поступити. То исцрпљење је један од узрока, што се данас налазимо у овоме тешким приликама. За ово наше овако финансирање у прошлости није крива ни Европа ни светска криза, нити пак тешкоће, у којима се свет налази.

Овакво наше буџетирање довело је до тога, да су расходи пребацивали а приходи подбацивали, те да су се услед поремећености буџетске равнотеже у ранијим годинама појављивали буџетски дефицити и летећи дугови, што је све требало консолидовати и покривати. И све то, господо сенатори морало је, да се регулисава закључивање државних зајмова. У почетку је то ишло лако: ми смо млада држава, а поваца је на новчаној нијаци било доста. На тај начин су редовно покривани дефицити у државном буџету. Осим тога велики део закључених зајмова отишао је и у инвестиције, од којих многе нису биле у толикој мери потребне.

Јако повећање наших дугова увећало је и оптерећење народа услед тога што су се у буџетима морале предвиђати потребне суме за ануитете. Може се рећи, да су и закључени зајмови последњих година, који су јако оптеретили буџете, је-

дан од узрока наше данашње тешке ситуације. И овде општа криза у Европи није узрок овом нашем тешком данашњем стању, већ узрок томе треба тражити делом у нашој рђавој финансијској политици у прошлости.—

Сада господе сенатори, дозволите ми, да кажем неколико речи о нашим репарацијама. После ратова, у којима је наш народ нарочито у Србији и Црној Гори много пострадао, јер су му разорена огњишта и уништена имовина, дошла је конференција мира, на којој је почело, да се претреса и питање о накнади штете. Том приликом остављено је владама у појединим државама, да оне то питање регулишу у детаљима, и израде план обештећења. И решење тога питања код нас одмах у почетку ударило је рђавим путем. Ратна штета није народу досуђивана, како треба. Судови су били великим делом рђави; било је и не-савесности, те можемо слободно рећи: да су наши оштећени грађани добили на име оштете врло мало према ономе, што су требали, да добију. Па, и оно, што су добили на хартији, није им донело стварно никакве користи. Дошао је један закон којим су пресуде, које су биле донете, имале да се замене 2 1/2% ним обвезницама. То је толико одуговлачено, и дошло је тако доцкан, да су наши оштећени грађани, а нарочито сељаци дошли у немогућност, да дуже чекају на новац, и онога дана када су добили пресуде и слободу, да их могу продати, највећи део их је продао по цени испод 100 динара. На тај начин се овим није користио оштећени народ, него разни спекуланти, који су покуповали обвезнице у бесцење, и направили од тога велике капитале. Један сељак из мога округа добио је обвезнице у вредности од 5.000 послератних динара као накнаду за одузету му стоку: 4 вола, 2 краве, 2 коња и кола, што је вредело око 5.000.— предратних златних динара, у времену оштећења. Он је у нужди све ове обвезнице продао за 600 динара, и на тај начин није могао за тај новац купити ни једну краву. Пошто су наш народ за време рата опљачкали Аустријанци, Мађари и Бугари, дошли су после рата и разни спекуланти, да га опљачкају, и они су то извршили тако, да од целе те ратне штете наш оштећени народ; жали Боже, није видео већином никакве користи.

Сада долази господе сенатори друга једна ствар, која је много тежа. Мени је, право да вам кажем, тешко и да говорим о томе али морам.

Осиромашење нашег народа дошло је, као што смо видели и отуда; што наш народ, који је требао да се рехабилитира ратним обештећењем од тога није ништа добио. Али, господе сенатори, била је ту још једна ружна ствар, а то је ова: Кад су давате појединцима обвезнице, све оно што је било преко округлих 1.000 динара, давато је у признаницама, и нико му их није плаћао. Али, једног дана, појавили су се код нас у Руднику и у Тополици агенти неких банака преко Саве и Дунава, и почели су куповати од народа те признанице, и ако је у закону било превиђено, да се исте не могу продавати ни куповати. Они су их покуповали готово све тако, да у народу није скоро ништа остало. То је било и у Црној Гори. Три месеца после тога. Г. Министар финан-

сија донео је закон, да се те признанице могу слободно куповати и продавати, и да се могу употребити за одужење дужнога пореза. Из наших крајева изнето је у тим признаницама близу 200.000.000.— динара, и тиме су се користили само спекуланти, а народ је претрпео штету. Зашто је то било? Каква је то била потреба? Ако се хтело помоћи народу, онда је Г. Министар финансија био дужан, да саопшти народу, и објави преко новина: да нико не продаје своје признанице, јер ће убрзо доћи до њиховог уновчења, али нико ништа није објавио. И једино индискрецијом у Министарству финансија сазнали су људи за то, дошли су и опљачкали народ.

Ондашњи Министар финансија г. Шверљуга зна врло добро, да је то учињено. Ко је из његове околине био тај, који је био толико индискретан, да упути људе да дођу и преваре нашу сиротињу, и да је опљачкају, ја то не знам. Ево и ово сигурно је допринело у неколико осиромашењу нашег народа. Они су то куповали по 10, 15 и 20 динара за стотину динара, а чим је изашао закон, одмах је скочила цена на 70 динара за сто динара, те су их по тако скупој цени препродавали. Многи банкар и богати људи, који су могли платити порез у року од 24 сата, да је од њих то затражено, са тим јевтиним признаницама исплатили су дужни порез.

Што се тиче репарација у природи, господе сенатори, које су добивене од Немачке по Дозовом и Јанговом плану, можемо казати, да су чинијене такве погрешке, да се апсолутно не могу никада поправити, учињене су такве штете, које се никада не могу накнадити.

Пре свега тај рад на репарацијама погађа и нашу привреду и наше финансије. Ми смо могли у Немачкој за одређене суме, које су биле доста велике, поручивати материјал, који нам је најбоље конвенирао. Ми смо извршили поручбине разних ствари у великим количинама. Набављено је хиљадама аутомобила, место да је створена једна фабрика, која би те аутомобиле могла израђивати, набављена је огромна количина пољопривредних справа, алата и машина за милијоне и стотине милијона, место да смо створили код нас једну индустрију, која би то радила, а ми смо благодарећи све то могли створити, јер смо имали оно, што друге државе нису имале: имали смо богата гвоздена рудишта. И највећа је несрећа, господе сенатори, у томе што код таквог богатства, које престављају Љубија, Вареш и Зеница, није било увиђавности код наших управљача и влада, да настану на стварању ове индустрије, а да је то учињено, ми би имали данас једно предузеће, да би нам на њему могла цела Европа завидети. Ево господина сенатора Шоле и друге госпде из Босне, који знају добро све то.

Одмах после ослобођења непрекидно се говорило и радило на томе, да треба да се оствари код нас једна велика индустрија гвозђа, која ће подмиривати наше потребе. У почетку 1920 године, било је, како сам слушао, око 11 разних предлога и понуда, да се то оствари. Било их је и домаћих и страних и мешовитих, па су и наше југословенске банке предлагале, да се удруже са државом, да оне даду своје капитале, а држава

да унесе у предузеће своје објекте, али од тога није било ништа. Вођени су преговори са многим, и никада није могло да се сврши.

Најзад, господо сенатори, пре шест година покренуто је понова питање оснивања ове велике индустрије, и на томе се почело озбиљно радити. У томе су суделовали разни странци, разне фирме, и намечке удружене фабрике са Крупом, и чешке фабрике Витковиц и Шкода, и требало је то, да се оствари или за готов новац, кога није било на располагању, или на рачун репарација. И кад је год дошло до тога, да се ствар на овој или на оној основи сврши, одмах су они, који су заинтересовани, којима је стало до тога, да се ова индустрија у нашој земљи не подигне, умели волшебним путем и начином да то спрече. Најзад је ипак дошао моменат, да се постигао споразум са Немачком удруженом индустријом односно са Крупом. О томе је — како сам чуо и уговор закључен, али „доцкан стиже на Косово Јанко!“ — Немачка је објавила мораториум и од целог посла није било ништа! Да је ово подигнуто, или да је дато раније само 70 милијона, колико је тражено, на рачун репарација на поправке постојећих инсталација, ми би могли створити једну малу радионицу за израду железничких шина, те бисмо могли и шине код нас производити. Ово није дато, али је дато за опсерваторију, за телескопе да се посматрају небеска тела и живот на Марсу и месецу 38 милијона. Да смо још толико дали, ми би, господо, данас израђивали шине у нашој Босни. Господо сенатори, велика је штета што ми увозимо велике количине шина и других гвоздених прерађевина, а извозимо сирову непрерађену руду. Материјал, који је довољан, да се преради на пример један кгр. челика, ми продајемо за један динар, а плаћамо прерађен килограм челика у бријаче по пет хиљада динара, ми по неке године увеземо шина за преко 200,000,000 — динара, а то не би било, да имамо у земљи наше фабрике и наше радионице. Ми смо у години 1930, увезли 163.733 тоне гвожђа у вредности од преко 776 милиона динара, а у 1929 години 210.526 тона у вредности од преко од 880 милиона динара, дакле за две године, ми смо увезли укупно за 1,656,000,000 — динара, а да смо имали своју индустрију изнели бисмо из земље барем једну трећину, ако не половину, мање новца и девиза за плаћање робе. Ако је и за шта било вредно искористити репарације, то их је на сваки начин било вредно искористити за стварање наше индустрије гвожђа.

Овај и овакав наопак и штетан рад погоршао је нашу привредну ситуацију. За велика плаћања у иностранству за набавку гвозденог материјала и у прошлости и у будуће, за велики одлив девиза у иностранство, за велику беспослицу радника, који би иначе били упуслени у нашој индустрији, није крива општа светска криза, нити се на њу може превалити одговорност.

Господо сенатори, сада ћу проговорити неколико речи о нашем динару, о нашем државном новцу, који желимо; да очувамо и да га одржимо, и за који је Г. Министар и данас а и раније у Народној скупштини изразио своју чврсту вољу и непоколебљиву одлуку да ће му вредност по

сваку цену очувати. Ја верујем у добру вољу г. Министра финансија, и ово моје веровање појачало се, кад сам га слушао, са каквим је осећајима говорио о нашем народу, али, господо, није ту питање његове личне добре воље. Има ту много и много других ствари, које су независне од воље г. Министра финансија. Кад се води рат и борба, онда се мобилнице војска, артилерија, коњица и т. д., али кад треба да се чува вредност динара, онда треба да знамо са чиме г. Министар финансија за то располаже. Има ли довољно оружја, муниције, а на нас све може рачунати, да ћемо му помоћи. Ми смо господо сенатори, у самом почетку учинили једну погрешку са нашим динаром а то је, што смо му вредност са великим жртвама повећавали, па му је на крају крајева дата вредност, коју он стварно није имао. Ви, господо сенатори, знате добро, да је динар после ослобођења примио на себе баласт пропалих аустријских и мађарских круна, и ми смо га одржавали са великим жртвама на висини од преко 9 шв. фр., па је тако извршена и његова стабилизација. Како се одржавао динар? Динар се могао одржати не по нашем трговинском билансу који није био активан него по нашем билансу плаћања, који је био од ослобођења повољан. Ми смо из Америке добијали од наших исељеника велике суме новца, само здраву валуту, а и туризам нам је доносио такође велике приходе, јер су многи странци из богатих земаља долазили код нас, бавили се, и трошили и остављали знатне суме новца у народу. Улазио је у земљу и велики новац од зајмова закључених у иностранству: Блеров, Зелигманов, Шведски зајам на подлози монопола жижича и разни други комунални зајмови, и све је то повољно утицало на наш биланс плаћања. Најзад господо сенатори, долазио је и прилив новца од нашег извоза, који истина није био, бог зна како, велики, али је ипак на пример, извоз шумских производа, стоке итд., знатно доприносио одржању повољног биланса. Са таквим капиталом ми смо могли, да одржавамо вредност нашег народног новца. Али са чим ми данас располажемо? На зајмове не можемо рачунати, Ако би до зајмова и дошло, то ће бити у много мањој мери, и под другим приликама: На исељенике, да ће нам слати уштеде, не можемо такође много рачунати, јер они сами данас немају већином од чега да живе, и сенатор г. Тринајстић, има писмене извештаје, да неки немају рада, већ од пре десет месеци. Ми одавде треба, да им шаљемо средства, да се врате у домовину, да тамо не гладују.

Путовање странаца се може такође знатно умањити из разлога, што су и у другим државама тешке прилике. У Чехословачкој се у највећој мери ради на сузбијању туризма у иностранство, да се не би погоршала чешка круна. Утешно јен можемо бити задовољни, што се у Енглеској ових дана чуло, да грађани без бојазни за фунту могу ради разонођења путовати ван земље.

У питању нашег извоза: шта ћемо извести и под којим приликама, не можемо знати ништа позитивно. У опште господо сенатори, ситуација је наша мутна, изгледни за наш биланс плаћања се страшно погоршавају, и он ће по моме мишљењу,

бити очајно рђав. У таквом стању тешко је господо сенатори, очувати вредност динара, и ја ћу се радовати ако г. Министар финансија у својим напорима успе.

Али, поред ових општих тешкоћа има и других погрешака и других незгодних ствари, које су чинјене, и које ће нам се грдно светити, јер исте иду баш противу ових интенција г. Министра и против тежње свих нас, да вредност динара очувамо.

11 маја 1931 године, донет је закон о народном новцу, који је ступио на снагу 27 јуна. Овим законом, господо сенатори, одобрено је неограничено изношење злата и девиза из земље, и укинут је Правилник за промет и трговину са девизама, до 7 октобра, дакле за време од три ипо месеца. Тада је донет Узуновићев Правилник, којим што нагли излив и излаз девиза из земље. Поједини шпекуланти су ово искоришћавали. Улози од банака почели су се нагло повлачити. Око једне милијарде и 500 хиљада милијона динара улога повучено је, и уложено у трговину са девизама, до октобра, дакле за време од три ипо месеца понова уведена ограничења у промету са девизама. Све до тога времена дакле извоз девиза и валута био је слободан: било је слободно њихово изношење у иностранство. На сваки начин господо сенатори, једна држава сиромашна, која нема много злата и девиза, не може их ни извозити, и ја не разумем, зашто је био допуштен њихов слободан извоз. То је извршено баш у оно време, када су у другим државама дошла највећа ограничења у томе погледу. Сада после доношења Узуновићевог правилника, ударило се у другу крајност. Мени је пре неки дан требало 35 франака, да поручим неке лекове у Паризу и ја сада морам да молим г. министра финансија да ми то одобри, и да платим 25 динара таксе за молбу и решење, да могу послати 80 динара из земље. Ево шта је морало наступити после онога времена, када се је могло слободно и неограничено извозити злато у цео свет.

Господо сенатори, има још једна ствар, коју ја не разумем. Каква је нужда диктовала, да се одобри котирање Блера и Селигмана на нашим берзама, каква је потреба била отворити врата за слободан извоз злата и девиза, а дозволити, да се на нашој берзи котирају наше обвезнице емитоване у иностранству. То двоје укупно чини да су огромне количине тих обвезница дошле овамо, појавила се огромна имиграција тих папира, и 400—500 милијона динара издато је само за Блера и Селигмана, без нужде и потребе. Нисмо ми правили те зајмове на новчаним тржиштима у иностранству, да би облигације доносили овамо, него зато што немамо довољно новаца у нашој земљи за пласирање државних зајмова, те смо се морали обратити на стране пијаци, и то ћемо морати чинити све дотле, док не буде могућности да нађемо средстава за наше државне зајмове у нашој земљи. Међутим, овде је учињено нешто, што један човек који реално мисли, не може апсолутно да схвати, и објасни с погледом на данашње време и прилике.

У вези са овим морам да истакнем још једну ствар. Радила се систематски на том, опажају се утицаји, опажају се неке закулисне силе, које гурају на другу страну, које раде у правцу противном ономе, што хоће, да спроведе г. министар финансија. Извоз злата и девиза није почео доношењем новог закона о новцу, којим је одобрено њихово изношење из земље, већ је тога било у великој мери и раније, вршена су велика кријумчарења девиза, и многи су у том послу похватани. Било је и банака и разних патриота који су то радили и који су осуђени на строге казне, јер се у свима државама најстрожије казне они, који се огреше о прописе законске о девизама и врше кријумчарење новца. Међутим, једног дана по обавештењима поред многобројних других казни за пореске, таксене, царинске и друге кривце, и ове су казне опроштене.

Опраштањем разних казни држава је изгубила око 500 милијона динара. На сваки начин једна сума, која би данас могла прилично да помогне народу у овим тешким приликама. Чак и један незнатни део њен био би нам довољан, да можемо подмирити многе државне потребе.

Господо сенатори, код нас данас постоје две струје са разним тежњама у погледу динара. На једној страни је г. министар финансија, који жели да му вредност одржи, а на другој страни они, који желе да сруше динар, и да се на његовим рушевинама обогате. Ти људи не пропуштају ништа, па се не устручавају да врше и кријумчарење девиза, да би дошли до злата и здраве валуте. Они су нагомилали до сада велике количине злата и девиза, и данас повучени, чекају своје време. Њихов је циљ да овим начином раде на томе, да се динар не може одржати, да га упропасте, па да онда са неким грошем одуже своје дугове, и постану господари новчаног тржишта са својим златом и здравим валутама. И у том су господо сложни људи свих наших племена и свих вера и све патриоте. (Смех). Верујте, да никада народно јединство не може бити тако утврђено, као што је утврђена веза између тих људи, кад је у питању борба противу динара ради личног обогаћења. Ова кријумчарења, која су вршена, иду у правцу наглога рушења нашег народног новца, која може имати катастрофалних последица по наше финансије. И ако би по несрећи до тога дошло, то неће бити због опште тешке ситуације у свету већ због тога што су чинјене погрешке у нашој монетарној и девизној политици, омогућиле, да се овако ради.

Кратко је време које ми још стоји на расположењу за говор у општој дебати о буџету те ћу изложити у кратко још неке ствари, које су нас довеле такође у ову нашу кризу, а које немају никакве везе са општом светском кризом.

Господо сенатори, ми смо у погледу наше индустрије, наших заната, наше трговине уопште чинили такве погрешке да се човек по некад мора запитати, да ли је могуће, да се ово овако радило? Да ли је у раду било неког система, или се радило не водећи рачуна о виталним интересима народне привреде, тако да човек мисли, да би било боље да су поједини министри преспавали време њиховог министровања, него што су

радили поједине ствари, које се данас страховито свете држави.

Ми имамо угаљ одличног квалитета, али смо га ипак увозили, па и данас га увозимо са стране. Ми дајемо појединим паробродским друштвима субвенције, а она купују угаљ из иностранства за своје потребе. Како се ономад у Клубу говорило чак и за каботаже и мале путеве употребљава се страни угаљ, а не наш. За што се то чини? Каже се, да се добија јевтинији страни угаљ, него наш, због транспорта. Природно је, да би требало водити рачуна о томе и једном здравом железничком тарифном политиком омогућити јевтинији транспорт угља на наше приморје, и ја молим господина министра саобраћаја, да о овој ствари размисли, и да предузме потребне мере, како би се наш угаљ могао добити јевтиније, те да се троши он; а не енглески за који износимо из наше земље велике суме, што погоршава наш биланс плаћања.

И наши занати пропадају. Држава им не даје довољно заштите. Ми смо закључили уговоре са страним државама и тим уговорима фаворизирана је конкуренција страних радника у нашу земљу. Ми смо пустили, да се у нашој држави рашири „Бата“, и да у својим радионицама чак и крпи обућу те одузима хлеб нашим мајсторима и радницима. Сад је објављено, да је „Бата“ добио овлашћење да подигне и фабрику у нашој земљи. Ко му је дао то овлашћење? Наши радници у Чешкој отпуштају се из службе, а чешки су код нас лепо третирани. Овако не може да иде, јер ћемо, ако се ово не поправи, дочекати да наши мајстори обућарски закуцају на врата друштва „Насушни хлеб“ да моле, да им се да хлеба. Трбало би настати, да се страни радници којих је много у нашој земљи упуте у своје земље, те да им њихове државе даду посла, а наши радници који сада немају рада, да се запосле. Мора се повести једна политика, која ће обезбедити наше занате и нашу индустрију, у колико има потребних услова за то.

Господо сенатори, наша индустрија и занати, поред свих терета и тешкоћа, с којима се данас боре, подносе још и један велики порез, који плаћају за уреду за осигурање радника. То се, као што је рекао један посланик у Народној скупштини установе, које као неки сисавац, исисавају и индустријалца и трговца и занатлију и радника, све редом. И ја господо, имам млађе и плаћам Уреду за њих, не тражим да они плаћају, али вам могу рећи, да ти моји млађи никада нису могли добити лекарску помоћ, док ја нисам лично интервенисао, и директно се обратио, па често и протествовао. Често се захтевало, да млађи дођу у уред, и ако су били болесни у постељи, и као такви не могу да се крећу. Радници умиру не лечени, јер им се помоћ више пута не указује благовремено. Господин индустријалац В. Илић, могао би вам изнети много случајева, из којих би могли видети како се страховите ствари дешавају, и шта се са радницима ради. Међутим у уредима је запослено скоро толико чиновника колико има и радника. Ако се све ово не поправи, неће валати. Господин Министар социјалне политике требао би, да потражи начина, како

би се радничко осигурање могло извести на бољој основи. Сем тога, потребна је јача контрола како би људи, који плаћају уред, имали од тога и стварне користи.

Господо сенатори, наш житни монопол, који је створила држава, ствар је лепо замисљена несретно спроведена, а како ће се завршити, то ћемо видети. Мило ми је, што је Влада учинила предлог, да се житни режим укине, јер ће се тиме укинути и порез на брашно и хлеб, који је уведен, а који је најнеправичнија врста пореза.

Наш друг, г. Спира Хаџи-Ристић лепо је говорио о стварима, које се тичу Јужне Србије. Сећам се његовог излагања, које се односило на производњу опијума. У неких десет срезова, ако се добро сећам, имали смо развијену производњу опијума, која је народу помагала, да може лакше живети. Тада су дошле сугестије просвећене Европе, које су пале на врло добро земљиште. Казало се, да би из хуманих обзира требало престати с производњом опијума. Тамо негде у Индо-Кини на Хавајима, на Цејлону, и шта ја знам где, људи узимају опијум и трују се. И ми брзо, да се покажемо, како смо високо културни и велики народ, како схваћамо све те незгоде, потписујемо конвенцију, којом је онемогуна производња опијума у Јужној Србији. Ми се нисмо постарали да добијемо неке компензације за то, него смо конвенцију потписали на нашу суву штету. Каже се, да смо ово учинили као културни и просвећени народ, да се и даље опијумом не трују људи. Наши људи, који обрађују опијум, раде једнако са њиме, али га нико не употребљава. Ако је требало да се предузму некакве мере да се спасавају људи од тровања опијумом, требало је поставити царинске баријере, да се опијум не може увозити у земље, где га људи злоупотребљавају, а не одузимати сиромашном народу један посао, који га је хранио.

И док ми овако радимо, други поступају другачије. Енглеска је скоро лиферовала оружје Кини и Јапану за рат, и када је један посланик, упутно питање, да ли ће се престати са лиферовањем оружја, министар је одговорио, да се неће престати, јер енглески радник треба да ради и живи. Дакле, Енглези, који су противни рату, лиферују оружје, да се народи међусобно убијају, а ми смо нашу производњу опијума жртвовали без каквих компензација из филантропских обзира према становницима нама далеких и нама непознатих земаља.

Наша земља могла би произвести дувана, да би могла снабдети пола Европе, па смо ми ипак увозили пре неколико година лошији дувач из Бугарске у вредности за око 200 милијона динара.

Господо сенатори, наша индустрија шећера данас је у главном у рукама странаца. Ми имамо две државне шећерне фабрике, једну на Беољу, а једну у Београду. И наша је држава ушла у картел. Одржавају се високе цене на штету потрошача, а удружене фабрике експлоатишу произвођаче репе, и он слабе користи има од тога. Ми смо требали господо, да индустрију шећера задржимо у државним рукама. Ту је индустрију требало национализовати, а ми смо противно томе хтели наше фабрике продавати. У своје вре-

ме говорило се много о предлогу једнога Министра правде, да се наша фабрика шећера у Београду прода. Опасност је била, да иста не оде за 20 милијона динара, колико је, како се говорило, пуђено. Благодарећи пок. Пашићу, та продаја није извршена. Та наша фабрика шећера на Чукарици, имала је тада око 20 милијона динара дуга, па и ако је иста била у рукама државе, за коју знамо да је врло мало способна за такве послове, ипак је не само одужила цео дуг, већ је створила знатни обртни капитал од близу 50 милијона динара. Поред тога давала је држави чистог прихода око 15 милијона динара годишње. Зашто је дакле и коме је требала продаја фабрике на Чукарици, ко је тај који је хтео да „спасе“ државу од ове фабрике? Моје је мишљење, да фабрике шећера треба узети у руке државне и створити монопол шећера. То би било од велике финансијске користи за државу, а било би решено на најбољи начин и питање потрошача шећера и произвођача репе.

Наше су шуме господо, систематски левастирале. Било је толико силних злоупотреба, да се и јавно мињење и Народна скупштина и све оно, што је могло, да мисли о општим стварима згржавало и револтирало. Под таквим утисцима, ми смо једнога дана у прошлој Народној скупштини изабрали један анкетни Одбор, који је имао задатак: да извиди све злоупотребе за које се говорило, да су начеле држави штете око динара 500.000.000.— Председник анкете био је народни посланик г. Лаза Радивојевић. Кад је г. Радивојевић, после укидања Устава постао министар шума, он је у смислу свога рада и утврђењих чињеница донео и потребне одлуке, и поднео је оптужбу против одговорних лица. После тога отишао је са свога положаја, и дошао на његово место други Министар. И шта је било даље? „Тресла се гора родно се миш!“ Осуђено је пет до шест чиновника а многи други кривци, који би исто тако морали, да буду кажњени били су сведоци, њима није суђено, а најглавнијим кривцима не само, да није суђено, него они данас играју врло велику улогу у нашој држави.

Господо сенатори, све ово што сам напред изложио јасно утврђује, да су наше грешке у раду узрок нашем тешком стању, у коме се данас налазимо, и да је општа светска криза само дошла по врх тога, да нас још више притегне. И кад су се ствари тако развијале, разуме се, да је данас тешко направити један реалан буџет.

Сад ћу на завршетку проговорити још неколико речи о самом буџету. Буџет је велики, и по моме мишљењу се не може остварити. Ја не верујем да ће приходи од земљарине и осталих непосредних пореза бити онолики, колико се очекују, а за посредне порезе и монополе сигуран сам, да ће подбацити. Расходи ће међутим, бити већи, но што се предвиђају. „Они расту“ — ми то врло добро знамо — и кад је киша, и кад је суша, и кад је лепо и кад је ружно време. Доћиће и ванредне потребе, које не могу, да се предвиде, па ће доћи и ванредни кредити, као и кредити за недовољно предвиђене потребе, нарочито због извршених редукација материјалних расхода. Министри финансија најлакше пристају на

редукције ове врсте расхода, јер им је ту најлакше тражити и добити накнадне кредите, те у томе погледу учињене уштеде у парламенту никад се не остваре, на пример уштеди се у Скупштини: на огреву, осветлењу и канцеларијском материјалу, и пошто се кад дође зима у хладним канцеларијама и без светлости и материјала не може радити, природно је, да се накнадно ови кредити увек морају и одобравати. Зато Министри финансија лакше се решавају, да смањују материјалне расходе него личне, јер се редвиђани лични кредити накнадно много теже добијају. — Несумњиво је, да буџетска равнотежа неће моћи бити остварена. Ја у то тврдо верујем, и већ сад пред очима видим буџетски дефицит, који ће се појавити. Буџет се у овом времену не може саставити, тако да се све тачно предвиди, и да се дефицити не појављују. Ако буде дефицита мораћемо накнадно потражити начина за његово покриће, а то ће зависити од прилика, како се буду развијале. Можда би се могле учинити неке коректуре, кад би имали пред нама завршни рачун, и видели какви су били износи стварних прихода и расхода, те би могл исеби створити јаснију слику, савијујући завршни рачун са овим предлогом закона о буџету, који се предлаже. Али, пошто тога немамо, наша предвиђања могу бити тачна или нетачна, као, што могу бити тачна или нетачна и предвиђања Господина министра финансија.

Сад, господо сенатори, дозволите ми, да кажем неколико речи о извештају нашег Финансијског одбора. Ми писмо са тим извештајем заловољни, и ако је Господин министар финансија био њиме веома заловољан, па га је и похвално, пошто му Финансијски одбор није правно никаквих тешкоћа, јер је предложио у своме извештају, да се предлог буџета, и у начелу и у појединостима, прими без икаквих измена. Нигде није ништа нађено, шта би требало променити. Господа из Финансијског одбора тврдила су у Клубу, да се нису могле учинити никакве измене због тога, да се не би изгубило време у враћању буџета Народној скупштини, те буџет не би био готов на време. Међутим, господо, ја налазим да то није тачно ни оправдано. И ако би Сенат употребио своје право, да нешто измени, не би требало цео буџет Народној скупштини враћати и то преписивати, као што се то замишља, већ ако би Сенат стао на гледиште, да се извесна партија или одредба не прими, или да се нешто предругојаччи, само би се то саопштавало Народној скупштини, и она би могла донети своје одлуке у врло кратком времену у року од 24 сата. Таквим изменама појединих одредаба ми не би довели владу у опасност да остане 1-ог априла без буџета и да продужи буџетирање дванајестинама. — Због тога, господо, ја сматрам, да је Финансијски одбор могао и требао, да предложи извесне измене, које су биле врло умесне, а којих је нарочито било у Финансијском закону. Што се тиче редукације личних издатака, ја верујем, да се то није од стране Одбора учинило из чисто сентименталних разлога, да се не би још више отежао положај чиновника и службеника. У извештају Финансиј-

ског одбора нема ничега конкретног. Употребљене су само опште фразе, „искреност и исцрпност“ убедили су Одбор, да треба да одобри буџет овакав какав је предложен. Предлог је састављен према последњим подацима, који су прикупљени и сређени“, вели се даље у томе извештају, — и „предложени буџет је реалан и уравнотежан“. Господин министар финансија доказивао је и овде у Сенату као и у Скупштини реалност и уравнотеженост буџета, — али, господо, све је то далеко од тога, да су ти докази о буџетској реалности и буџетској уравнотежености тачни и сигурни. Ја нисам могао доћи до тога уверења. Затим се у извештају Финансијског одбора напомиње, да је: „Успорена реорганизација судства, чак су се морала ускратити она средства, која су омогућавала бујни и нагли развитак школства.“

Ми бисмо ово могли само са жаљењем да примимо к знању. Реорганизација судства треба, да се изведе. То је ствар од огромне важности. Нама су судови потребни. И ако се, због кризе и оскудице средства, обустави реорганизација судства, онда ми то можемо не само, да жалимо, већ не би требало преко тога ни олако да пређемо. Ускраћивање средстава за бујни и нагли развитак школства, можемо такође жалити; јер, нама није од штете развитак школства. Камо среће да можемо тај развитак што више појачати; у ономе правцу, који би био најбољи и најкориснији по наш народ.

Господо сенатори, хоћу овде да вам скренем пажњу још на једну ствар, а то је: да нам је Финансијски одбор у своме извештају учинио један предлог, који ми апсолутно по својој савести не можемо и не смемо примити.

У параграфу 77 Финансијског закона предлаже се: да се примају к знању и одобравају извесна решења, па се онда просто наводе само бројеви неких око 75 разних решења, а не каже се ништа, нашта се та решења односе. Ми-дакле не знамо, ни садржину решења, ни суме, које су утрошене, ни време, кад је то било, не знамо да ли је то исправно и законито, или није. Па не само што ми то не знамо, него не знају ни господа чланови Финансијског одбора; јер кад сам их питао у Клубу казано ми је, да поменути решења нису имали у рукама. И ми смо раније, у скупштинама имали таквих случајева. Било је и тада таквих решења, али су нам била показана, и за иста су давана објашњења, нпр. „решење то и то за Министарство саобраћаја 40,000.000 динара“. „Решење број тај и тај за Министарство пољопривреде 10,000.000 итд.“ Међутим нама се овде предлаже да одобримо ових 75 решења без икаквих објашњења. Наши другови из Финансијског одбора предлажу нам, да то одобримо, а ни ми ни они не знамо, на шта се сва та решења односе, и колико се на тај начин одобрава накнадно већ утрошених милијона. Ја сам се закleo, да ћу савесно вршити своју дужност, и ја за ту одредбу нећу гласати. Овде предлажем, да Финансијски одбор одмах затражи од Министра финансија све ове предмете, да их разгледа, па да нам о томе поднесе извештај. Ми можемо има-

ти поверења у Владу, али незгодна је ствар тражити, да ми одобравамо нешто невиђено, и када не знамо, на што се то односи. Од свих чланова Финансијског одбора, једини, ако нешто о садржини ових решења зна, јесте г. Шврљуга, па и он то може знати само за решења до онога дана, докле је он још био Министар, а шта је после тога било, свакако ни он не зна. Ја бих молио, да Финансијски одбор затражи сва та решења, да их разгледа, па да нам на основу свега тога поднесе извештај.

Овим ћу да завршим. Извините ме, господо сенатори, што сам вас оволико заморно; али сам сматрао да треба о свима овим стварима, да се обавестимо, те да обавештени тачно о свему можемо доносити правилне одлуке и решења.

Ја изјављујем: да сам све што сам говорио, говорио у своје име, и да сам за то носим и одговорност. Нисам говорио у име групе, нити мој говор ма кога ангажује. Гласаћу у начелу за буџет, јер је он потребан држави, она га мора имати и за то јој га треба дати, а код гласања у појединостима, ја ћу се одредити према томе, да ли ће се извесни умесни предлози примити или неће. —

Претседник Др. Анте Павелић: Има реч г. извештач Др. Љубомир Томашић.

Извештач Др. Љубомир Томашић: Господо сенатори, параграф 30 предложеног Финансијског закона није у Финансијском одбору прошао неопажено ни олако. Није то могао зато, јер је Финансијски одбор еманација овог Високог дома и јер су у Финансијском одбору били и чланови оног сталеза, који је овде погођен.

Финансијски одбор је прихватио ту стилизацију параграфа 30 Финансијског закона само иза становитих изјава ресорног Министра и у уверењу да ће ресорни Министар и у пленуму овога Сената дати аналогну изјаву, која ће задовољити сву господу чланове овога Сената. Финансијски одбор није похвалио штедњу на судству и школи, али је морао констатовати да су прилике наше економске такве, да је влада морала посећи и за тим мерама.

Коначно што се тиче параграфа 77 Финансијског закона, морам потсетити господу сенаторе на расправу у Клубу. Тиме сам као извештач завршио.

Претседник Др. Анте Павелић: Реч има г. Др. Франгеш.

Др. Ото Франгеш: Господине Претседниче, господо сенатори!

Мени је врло жао да у овом мало одмаклом времену морам да узмем реч, али ја ћу настојати да скратим колико је могуће.

На примедбу г. предговорника г. Министра Милоја Ж. Јовановића, да за данашње стање није крива опћа светска економска криза, него да су криве владе од ослобођења па до данас, морам ипак да се ограничим на то и да приметим г. министру: Режим коме сам ја имао част да припадам у влади од 6 јануара, донео је закон и

извршио је један конструктиван рад у нашој привреди, далеко већи него што је од дана ослобођења до 6. јануара учињено. (Гаврило Церовић: То није тачно.) Ово је посве тачно и одговара посве чињеницама и мени би врло драго било, ако би г. колега Церовић могао то да оповргне. Ја бих хтео споменути да у тешко време економске кризе, која је већ онда постојала, никоме није ускраћена плаћа, нико није заостао у својим припадљивостима и ни једно подузеће не може да се тужи на то, да није коначно намирено. Да су се на пољу законодавства — ја се ограничујем на привредно поље, оствариле основе, које су биле давно жељковане, али се нису испуњавале. Трговина, трговачке коморе уређене су, донет је закон о Привилегованој аграрној банци, о унапређењу пољопривреде, о унапређењу сточарства и о уређењу пољопривредне службе. То су закони, на којим ће се даље градити, који су требали и који су стварани. Донет је и Закон о Аграрној реформи и елиминирана та отворена рана на телу нашега народа, која је са врло мало предумишљености отворена и која је на жалост била продубљена злим методама тако, да данашњи режим, није могао друго, него да сакcioniши, статус кво и да учини све ово.... (Гаврило Церовић упада протестујући: Српске цркве сте бацили под руке беговима, српске цркве и манастире ви сте бацили као беговске.)

Претседник **Др. Анте Павелић:** Господице сенаторе, молим вас, немојте упадати, ви ћете добити реч!

Господине Церовићу, ја вас уверавам да ја нисам узео ни једно парче земље никоме док сам био Министар за аграрну реформу, То су радиле моји прешасници а и ви нисте били далеко од њих.

Господо, хоћу још да кажем неколико речи у погледу опијума. Ми смо већ говорили о тој теми. Опимски режим, који је усвојен у нашој држави по једној организацији интернационалној, којој је претседник наш држављанин, наш један високи функционер, и то један од наших најодличнијих функционера, па зато ми не можемо да дозволимо да се тако вредан наш земљак излаже оваквим незгодама да се каже да се то врши у целом свету, само не у оној држави, из које је баш претседник те интернационалне организације. Али пређимо преко тога. Оно што ћу да истакнем о привредној нашој политици, о нашем привредном стању, о привредним циљевима и о могућностима у оквиру овога буџета, ја морам да кажем да је врло лако пребацили влади да је она мало чинила на пољу привреде. Хоћемо ли да говоримо о привреди, о пољопривреди, трговини, занатству итд., немојте да заборавимо да то да је наша држава један пример специјалац, један пример сун генерис, међу државама Европе. У нашој домовини постоје све етапе економског развитка народа почев од номадског степена господарства до индустријалног; сви прелазни од номадског и пастирског па на житно, на монокултуру, на двополино, на трополнона на менбено, на индустријско господарење, све то имате у рејону ове наше државе. Код таквог стања ствари тешко је проводити

јединствену политику на пољу привреде. Господо, ове тешкоће треба имати на уму кад се критикује рад владе. Закон о унапређивању пољопривреде, који треба да буде темељ даљег рада, води о томе рачуна, али сваки Министар пољопривреде мора да води рачуна о томе како ће се примењивати у сваком поједином крају. И за то немојте мислити да је код нас лако тако водити једну програматски јединствену привредну политику. Све ове фазе развитка значе интензирање производње, значе уношење капитала у тај производни процес. То је једна ствар која увек уноси опасности по онога који се у том процесу налази — а ми смо се у том процесу налазили од севера на све према југу доле. И у то исто време су се одигравали прелазни од патријархалнога колективног газдинства на индивидуално. И то је један прелаз врло тежак и замашан за свакога, за обитељ, за сељака и за егзистенцију свакога појединца. Код нас у Хрватској било је за вријеме прелаза са обитељске задруге на индивидуално газдинство 40—50% нових индивидуалних господарства која су пропала, јер онај који је био навикао да ради са три пара коња и више њих остао је само на једном и морао се да задужи. И тако су се та нова газдинства задужила, што је значило сигурну пропаст.

И у томе нашем развитку господо, у изразити интензитета и у социјалној структури нашега села ту је дошао рат. У томе замаху и за време тога рата догодило се нешто што је било пресудно за наш даљи рад и за наше даље развијање. Нећете ми замерити, господо, ако уђем у један детаљ, који ће вам изгледати можда сувишан, али треба да утврдимо једну чињеницу да је узрок кризи не само код нас, него светској кризи, у пољопривреди. Ту је почетак. А како се то догодило? Енглеска и Америка су за време рата дале цене за пшеницу тако високе да се по сваком начину и у најудаљенијим крајевима могло исплаћивати производња пшенице и свуда снабдевање војске са житом. Осим тога су те две државе обећале да ће још кроз три године после рата куповати то жито и плаћати ту цену. Под утиском овога апела повећале су се површине житарица у прекоокеанским крајевима толико, да су оне далеко премашиле потребе света, а нарочито онда када се Европа после рата консолидовала опет да је могла да прими жито извана.

Само да вам кажем ове бројке да видите како је то даље ишло. Према приносу из године 1909 до 1913 повећала се до г. 1930 продукција кукуруза за 6%, зоби за 9%, ражи за 9½%, слатке репе за 10%, пшенице за 24%, вина за 29%, дувана за 56%, кафе за 59%, чаја за 60%, какао за 129%, итд. Видите господо, да је то повећање било огромно. А народ се повећао на читавоме глобусу за 8% а у Европи за 5%. Ето видите сада, у тој диспропорцији, у том произвођењу преко потреба, дошло је природно до тога, пошто је понуда била већа од тражње, да су морале пасти цене на ниво који никако не може да исплаћује ни производне трошкове.

Господо, имаде и у производњи стоке врло интересантних чињеница у том погледу. Број говеда је према години 1925 умањен за 2%. Број оваца се увећао за 26%; број свиња се увећао за 14%, и тачно по томе као што се то увећава, тако вам расте и падају цене овим продукцима на берзама. Манитоба пшеница у год. 1926 била је 149 центи, а 1929 год. 130 центи, а данас котира 70 центи; пала је испод половине, дочим је кукурузна цена у исто време од 1926 године када је била 29,10 шилинга, повисила се на 36,5, а данас кукуруз у Будимпешти кошта 156 динара, а пшеница кошта 120 динара, док код нас кошта кукуруз 70 динара. Кукуруза нема превише на свету.

Или на пример месо. Говеђина из Аргентине прве класе у Лондону кошта у шилинзима и то год. 1926 коштала је 65 шилинга и 4 пенса, а године 1930 коштала је 72 шилинга и 2 пенса. Цена говеђине расте, док цена оваца опада. Смрзнуто говеђе месо из Нове Зеландије у Лондону г. 1926 било је 67 шил. па пада на 56 шил. Ја мислим да боља илустрација није потребна да докажем да је хиперпродукција оно што је омељено продуктивност пољопривреде, нарочито наше, јер ми не можемо да сачувамо и да нашу пољопривред заштитимо увозним царинама, као запад — јер ми смо извозна држава. Немачка, Чешка и Француска толико повишују цене својој пшеници колико год треба а да она још рента, јер те земље увозе пшеницу. Немачка увози 27 милијона центи, Италија 24 мил. Француска 14 милијона. Те државе могу то да раде. Код нас је наш произвођач потпуно изврнут светској спекулацији. Он мора са њом да рачуна, не може да не рачуна. А ипак ми морамо наћи пута, како да се отнемо томе упливу.

Господо, ми немамо другог начина за то него да преоријентирамо нашу производњу. Ми морамо наћи начина да понајпре доведемо нашу производњу колико је год могуће у склад са нашим сопственим потребама, даље да се у колико је то само могуће еманципирамо од увоза страних производа. Друго, да оно што морамо да извозимо прилагодимо потребама оних тржишта на која хоћемо наше продукте да извеземо.

Господо, ми увозимо индустриског биља са 240 милиона динара, а нема никакве сумње да ми то биље можемо сами производити. Ја нећу да говорим о памуку који увозимо за 400 милиона јер писмо сигурни да памук који код нас може да успева, може и да дозрева, јер ако га захвате јесењи мразеви, он не дозори и производ не задовољава. Ја сам у том погледу правио покушаје у Херцеговини, а знам како стоји са памуком у Јужној Србији. Међутим, господо, ми увозимо и уљевито биље. Данас је један господин код Народне банке тражио за три милиона динара девиза, да може да плати сесамово семе које увози из Индије. А зашто биш из Индије, када то семе успева у Јужној Србији још и те како? Ту нема климатских ни теренских потешкоћа. Ми увозимо не знам колико семена од бундева и сунцокрета из Мађарске, а код нас може да се производи и сунцокрета и бундева у изобиљу.

Господо, ми можемо нашу производњу преоријентисати толико, да сами производимо све индустриско и трговинско биље, које требамо, и да се еманципирамо на пр. од извоза пшенице; треба наиме да пшенице производимо само у толикој мери, да можемо покрити нормалну домаћу потрошњу, а ако буде ипак сувишка, да те мале количине можемо лако пласирати у иностранство. Ако пак које периодне године неби продуцирали доста пшенице, ми хвала Богу, имамо доста сурогата, наш народ троши хлеб и од кукуруза и од јечма и од ражи. Ако бисмо то постигли, ми бисмо постали мање овисни од иностранства, приштедили бисмо валуту коју издајемо за индустријско биље и са тим повцем изградити нашу индустрију која троши пољопривредне производе.

Господо, у погледу извоза ми морамо водити рачуна и о томе, да наши производи пре свега квалитативно одговарају захтевима појединих тржишта. У том погледу учињени су до сада врло лепи напори. Господин министар Деметровић као министар трговине и индустрије, то се може отворено признати, много је радио да побољша квалитет наших производа, много је радио на стандартизирању и квалитативном дотеривању наших производа тако да ми можемо са нашим производима конкурисати другим државама. Ми морамо подизати задње продајне организације складишта вина, рафинације уља, млекаре, створити уредбе за сушење воћа, за прерађивање морских риба и то све на задружној бази. Привилегована аграрна банка даје у ту сврху врло велике кредите, а и Краљевска влада чини колико јој финансиска средства дозвољавају, да подупре овакво задругарско прикупљање производа и дотеривање њиховог квалитета. Ну тај рад не налази свугде на довољно разумевање. Ми имамо вишеске крајеве; нпр. Сремски Карловци су типичан пример, где имамо одлична вина, али људи немају одлучности да кажу: Нећемо више да производимо сами за себе, него ћемо се удружити у једну задругу јер сваки од њих мисли, да само он има најбоље вино из Карловачке околине ипак не може да напусти ту умњашену своју славу.

Он нема куражи, нема одлучности, да се здружи у једну задругу, да не прави вино код куће, него да носи грозђе у ту задругу, па да се тамо у великим количинама дотерује вино до једнога квалитета који може доћи на вањску пијалу. Такав је случај на другим мјестима и са житом, шљивама, јабукама, конопљом итд. Ми не можемо дакле пута да успемо у побољшању квалитета и ми смо у могућности да се у иностранству боље пласирамо него до сада.

Али има ту још један задатак, а то је **рајонирање производње**. То је један термин, који се може различито тумачити, али под тим термином треба ово разумети: да треба у свакоме крају да подупиремо, пропагирамо **онај продукт у првом реду који даје оптималан приход**. Ми можемо да и **без етатизирања и присилних мера** постигнемо овај циљ, јер свака императивна одредба доводи до противног резултата за којим се иде.

Господо, да вам изложим овде на једном примеру како је то могуће на пример у производњи вина, која је телико тешка. Да би то рајонирање провели без присилних одредаба ми ћемо порез у крајевима, који су апсолутно само виноградски, као што је Далмација, где се виноград подижу на тересама, и у Херцеговини, ту ћемо ударити један порез минималан. У крајевима, у којима се поред виноградарства могу да производе други производи, али је виноградарство важније, ту ћемо подвостручити тај порез. У равници, у Војводини на пример, у којој се вино производи на тако јевтини начин, где нема многог окапања, а роди два пута више него у Далмацији, може да се удари троструки порез. На оне који производе вино са директно родеће лозе, која је поткопала углед нашег вина и где се трује народ са паточним уљима, који се у томе вину налазе и другим састојинама за које се незна право како су дошли ту, те виноградаре треба опорезовати са петоструком или чак десетоструком порезом. То није императивна одредба, већ ко има рачуна да поред петоструке порезе производи вино тај нека ради. Ја нисам заповедно тиме ништа, али сам рајонирао, омогућио сам, олакшао сам производњу тамо где она најбоље може да просперира, где је она подлога егзистенцији онога народа.

Господо, ја могу да замислим да се овако може рајонирати и производња уљевитог биља, конопља, опијума, дувана, свега што хоћете, на оне крајеве где дају оптималне приходе. Тако исто можемо поступити и код сточарства, можемо да радимо све по једном плану, по једној основи, о којој морамо наравски врло добро промислити и коју су дужне да израде бановинске Управе, али их нису израђивале, иако закон о унапређењу пољопривреде то налаже. Али ми треба да тражимо да испитамо те основе и да се по њима строго поступи. Ми морамо да дођемо до овакве **планске организације пољопривредне производње**, а то исто ћемо тражити и за **индустриску** производњу.

Господо, све је то могуће, нарочито ако узмемо у обзир, да ми код оваквога рејонирања морамо ићи за интензивним културама. Ја под интензивном културом не разумевам ону која захтева већи улаз **капитала**, него већи улаз **рада**, а то може да се проводи у нашем народу.

Дозволите, господо, да вам из једне моје студије, која је недавно изашла у Немачкој, изнесем само неколико података. Манулеску прикажује, како по једном просеку од двадесет и две државе вриједи продуктивност једнога пољопривреднога произвођача годишње 884 зл. франака, док је вриједност производње једног индустријског радника годишње око 2.800 зл. фр. У Аустрији је по истом извору тај износ за пољопривреду 490 зл. круна. Вредност индустријске производње пак износи 1.683 златних круна. У Мађарској је вредност пољопривредне производње по главама 815 круна, а индустријске 1291 круна. По мојем рачуну за Југославију вреди крупна производња по једној глави произвођача 295 шв. фр. а за индустријалце 1.132 шв. франака. Види се, да индустријски радник произвађа много више.

Немојте зато мислити господо, да би ја био зато, да идемо за оним за чим иде садашња нова пјатитељка у Русији наиме да се индустријализира сав народ да нестане селаштва, далеко од тога.

Холман нас упозорава, да у Данској на 100 хектара пољопривредне површине долази 32 особе, код нас пак долази на исту површину 83 особе, у Румунској долази на 100 хектара 83 особе, у Мађарској 61, у Бугарској 92 особе. Ви видите из тога како је заправо **пренапучена** наша продуктивна површина. Нама то расветљује нове појаве које ми до сада нисмо знали да објаснимо.

Др. Пошти наводи и израчунава да се код нас у Славонији искоришћује од расположиве радне снаге 34%. За Русију износи то 36%. Али Др. Дубић израчунава да се у околици Крижеваца искоришћује само 26%, а пољопривредни референт Ибришак у Вараждину израчунава, да се у колици Вараждина искоришћује само 22% од радне снаге на оном ситном своје поседу. Ти ситни поседници су прије главни део своје снаге искористили на великом поседу. Ти су поседи међутим распарцелисани и код тога распарцелисања раздвојени су на атомизирани парцеле чак до 200 кв. хвати. Ја сам нашао таквих парцела, која су од власника далеко по неколико километара. Ми смо са том аграрном реформом нанели оному народу много већу штету него користи. Али је факат, господо, да је у нашем народу један огроман резервоар народне снаге још неискоришћен. Сва наша пољопривредна политика, методе, како ћемо ми пољопривреди производњу подизати, кога ћемо за успјешан рад награђивати и тд. треба ићи за тим, да се та радна снага што више експлоатира. Не ваља да кажемо селацима: интензивирај твоје газдинство, купуј вештачко ђубре, купуј машине, ради као што се ради у напредним земљама, — јер тај пут није за нас подесан. Ми можемо и морамо да интензивирамо нашу пољопривреду **радом**, не капиталом. Ми треба да култивирамо биљке, које траже много ручнога рада. Треба да окопамо не само кукуруз и корум, већ и пшеницу, и репицу и мак и тд.

То су послови које он треба да обави, он треба сејалицу да сеје пшеницу, али да пшеницу и окопа. Покушаји са окапањем пшенице чињени су у разним крајевима наше државе и показало се да се окапањем добија 2—3 па и 4 метарске центе пшенице више по хектару. Великим поседницима се то не исплаћује због тога што је овај вишак компензиран већим трошком обрађивања, али сељак који има неискоришћену радну снагу, он то треба да ради. Он ће то и да ради, ако му се покаже успех и могућност тога рада, да он може да дође са исте површине до већег прихода. Ми, господо, имамо пута и могућности да подигнемо нашу привреду и њен рентабилитет, али све то само у ономе случају, ако ми за те продукте можемо да осигурамо **цену која одговара производним трошковима**, укамаћењу амортизационих капитала који су уложени у то, као и неку награду за онога који тим послом руководи, управо оно што сваки подузетник има право да тражи.

Господо, далеко би нас одвело када бисмо образложили све те путеве који су у том правцу могући. Данас изгледа да су, путеви **преференци-**

јалних царина у међусобном саобраћају наше државе са другим државама најпогоднији да осигурамо бољу цену нашим производима. Царине, господо, имају дејство да олакшају промет, измену добара. Преференцијалне царине имају ту велику предност да помажу дизање цена продуката. Ми можемо, ако успемо да искористимо царине, које су подигле западне државе на увоз наших пољопривредних продуката, ако нам успе по преференцијалном систему да добијемо од њих могућност да нашу пшеницу, кукуруз и стоку увозимо к њима по оној цени по којој су они успели да подигну продукте своје властите пољске производње тј. да читав износ царине искористимо за цену наших продуката које извозимо. На пример, једна суседна држава која има увозну царину на пшеницу 220 динара, ако се с њом погодимо да од нас преузме 2—3 милиона метричних центи пшенице, то би значило да бисмо за та два до три милиона могли да добијемо по 200 динара у округлој цифри више по метарској центи. Наравски, да та импортирајућа држава не би могла да чини уз пуну слободу нашега увоза него би то морала радити кроз једну своју централу као што и ми извозимо кроз централу. Ми би смо на тај начин могли добити око 500—600 милиона динара за извезену пшеницу више, него по свијетској цијени. Али, господо, кроз то што би смо ми добили цену за 200 динара већу него што је локална и морало би природно да у овај вакуум проструји друга пшеница и тако да се успе да се подигне цена пшеници бар за 50%. Крај нормалне жетве пшенице, која варира између 22 и 29 милиона, ако подигнемо бар за 100 динара по метарској центи значило би да би вредност нашег жетвенога приноса пшенице порасла преко двије милијарде динара.

То би била по Вашем мишљењу, можда једна фикција али није тако. Ја не кажем да ће сваки онај који производи пшеницу у толикој мери добити један вишак, али се не да порећи да све оно што се стави у промет, интер-комерцијум, сав тај вишак, или све оно што остане код куће, — да ће све то моћи продати за толико већу цену. На тај начин ја могу повећати рентабилитет свога господарства и господарствени народни вишак, на тај начин добија у вредности мога продукта. Е сада узмите да се све то протеже и на друге гране: На кукуруз, зоб стоку, свиње и тд., — онда би ми могли рачунати да би се наш народни доходак — ако би се успео провести принцип преференцијалних царина — повећао за неколико милијарди динара. — Ви сте чули господина министра финансија, који је у великој мери сарађивао при самом подношају у састављању биланса нашег народног дохотка, — да је изјавио да је тај доходак износио у 1925 80 милијарди динара. И министар сам, који је један од аутора дјела „Народно благостање“ проценио је тај доходак данас на 45 милијарди динара. Биће да је то приближно тачно. — Господо, 5 милијарди динара више значи много, тих 5 милијарди осетило би се, те још како на нашем народном телу. Када бисмо на тај начин ми могли повећати цену наших продуката, тада би порасла и консумна снага нашега сељака и била би створена могућност за пласи-

рање индустријских, и занатских продуката, а оживела би и трговина. И због тога повећања цена ми бисмо могли рачунати на побољшање наше привредне ситуације. — Вама је познато, господо, да је сад све то постало и предмет европске политике, али како се у те економске ствари унесе и политички елементи, сви су изгледи да ће овај покушај испасти не баш онако као што би се могло пожелети. Јер, нама не конвенира да повежемо наше интересе са интересима других држава који располажу другим производима него ми. Нама је угодно да ми унутра, у границама држава средње Европе, повежемо, колико је то могуће наше интересе, — да створимо везу источних са западним државама. Нешто је у томе правцу и учињено. Ми, на пример, имамо са Чехословачком такав споразум, али тај уговор није билатералан и реципрочан, него је једностран. Међутим, ми морамо настати, господо, да ти уговори са државама, у Средњој Европи буду билатерални и реципрочни и то да наша држава закључује уговор са другом, трећом, четвртном, државом понаособ, а не то да буду као некакви блокови. Нама блокови нису потребни. Ми морамо да тражимо од сваке државе реципроцитет. —

Господо: оно што је повезано са нашим пољопривредном производњом, то је наша индустрија. Господо, ми не смемо никада напустити принцип итти испустити из вида ону повезаност која постоји између пољопривреде, индустрије, занатства, трговине и банкарства.

Све што сачињава привреду органи је повезано. Нису то органи који се могу један од другог отцепити и за себе живети, него су повезани живим организмом, један крвоток протиче кроз све њих и један нерв мора да их води. Ми смо у том положају да можемо рачунати с тим да ће се и код нас индустрија развијати преко садашњег ступња. Али, будимо свесни и тога да она настојања која је проводила наша Влада након ослобођења и која су ишла једном великом енергијом за реутархијом наше државе, нису могла насјести. Наша држава је донела благословена; она има природног богатства толико, да ће будуће генерације имати једну славну ситуацију; али, господо, економски развитак иде етапама. Ми од Фридриха Листа па даље сви знамо како се те етапе развијају. Ми смо на тој етапи са аграрне на мануфактурну државу захваћени у овом моменту. Не смемо ми тражити да пољопривреда — темељ наше продукције, темељ нашег народног опстанка, да та плаћа у овим тешким приликама један данак, да бисмо умјетно стварали индустрије, за које можемо још чекати на боља времена. Немојте мислити да је то неко непријатељство или неко нерасположење према индустрији уопште. Напротив, ја држим да ми нашу индустрију морамо да изграђујемо, да је дотерујемо и да јој дајемо сва могућа олакшања и све могуће потстреке, да се она развија; да она, у свом обиму продукције прерађивања наших сировина, што више напредује.

Хоћу да се вратим опет на „план-виртшафт“. Ово је једна реченица, која се много осуђује и много различито просуђује, али која је диктована једном нуждом, од које се ми не можемо отети.

Слободна капиталистичка производња добара, безобзирно изабљивање коњуктуре у егонистичком интересу појединца, подузетника; слободно повезивање капитала и рада у том процесу, у интересу појединца, без обзира на интересе опћенитости, — то је довело до ове кризе у западним индустријским државама, па се то протеже и на нас. Овај капитализам не може овако даље да ради. И ми морамо бити свесни тога, да морамо ограничити слободу искористивања коњуктуре, слободу изабљивања људске радности и човека, далеко од большевизма, никако не примењујући његове методе, него примењујући оне, које дозвољавају једну еволуцију данашњег производног режима, данашње продукције, данашњег капиталистичког режима у један режим, у коме се ексцеси капитализма неће више појављивати. Ми смо у том срећном положају, да те ексцесе не осећамо одвише. Код нас питање незапослених радника не игра улогу која би била значајна у привредном животу. Не верујем у податке који исказују: да код нас има 600.000 радника. Ту су убројане и све куварице и собарице и служитељи. Наша индустрија није у таквом положају, и број радника код нас није такав, да би оправдавао велики апарат, који има да служи интересима тога радништва. Крај све симпатије за то радништво, крај свег признања да они морају бити заштићени, и да је држава дужна бринути се за оне који нису у стању да се сами заштите, — крај свега тога, то питање није одлучно за нас. За нас је одлучно: које ћемо индустрије унапређивати и како ћемо их унапређивати.

И то је оно, што ћемо ми по планвиртшафту имати да радимо. Ја мислим да ће по неким примерима бити то објашњено.

Господин колега Миливоје Јовановић споменуо је производњу шећера. Ми имамо у нашој држави 8 фабрика шећера. Те фабрике су толике, да могу још једанпут толико произвести, колико производе, али свакако оне подмирују потпуно наше потребе на шећеру и још могу да производе за експорт. Међутим, за експорт не могу и до сада по готово нису могле, јер је производња шећера у читавом свету порасла за више од 30% и није било могуће шећер пласирати. За време рата су наиме Јава, Куба, Целебес и други јужни крајеви подигли производњу шећера на бази сладорне трстике на један толики опсег и тако јефтино да на један ха расте седам пута толико шећера колико на сладорној репи, — и они могу да бацају на тржиште шећер далеко испод цене.

Створио се недавно један картел шећера. Неком адвокату из Невјорка, који је врло спретан човек, пала је та идеја на ум и створио се картел. По томе картелу сви произвођачи шећера редуцирају своју производњу, и Јава и Куба пристали су на то да редуцирају производњу и створио се светски картел, који јамчи овим фабрикама мању производњу, али зато једну рентабилну цену шећеру. Та је цена нижа него код нас. Наша је држава приступила томе шећерном картелу.

Сад имамо једну ситуацију, да имамо једну индустрију, која је осигурана у својој производњи. Али још нешто. Не ради се ту само о фабри-

кама, него се ради још и о томе да је преко 100.000 ха засејано шећерном репом, која је до сада дала једну ренту, један доходак овоме пољопривреднику, који се састојао у томе, да је примио у прољеће један зајам: по јутру је добио толико и толико, онда је добио стројеве и дата му је цена, са којим ће отплатити дуг. Влада је успела, да је декредитирала цене шећеру, одредила цене, под којим ће се плаћати репа, и сад је све уравнотежено. Наши произвођачи репе имају цене, које задовољавају, фабрике шећера знају пошто могу продати шећер, и ми имамо уравнотежену пољопривредну индустрију, која задовољава и продуцента и тога индустријалца. (Гаврило Церовић: Је ли тачно да суботичка фабрика не тропи нашу репу?) Одакле би још могли набавити? Је ли с Марса? (Церовић: Је ли то тачно?) Немојте да верујете оваквим приповестима! У Суботици нема фабрике шећера. — Али је сигурно, да ми по овоме обрасцу можемо и друге фабрике да осигурамо и да уредимо, да им дамо онај опсег, којег наша. (Гаврило Церовић: Једна је тамо у тим крајевима.) Ја ћу чекати, док престане господин! (Гаврило Церовић: Чекајте молим вас, Ја питам! Ви сте стручњак у тим стварима и ја вас питам!) Ако сте готови изволите рећи, ја ћу онда напред! (Ништа ја питам!)

Господо, на овај једнак начин можемо да организујемо готово сву нашу производњу. Ми можемо дозвољавати спекулацију на рачун произвођача, али ни на рачун фабриканата ни на рачун коначно оног првотног продуцента. Ми имамо да производимо у оквиру наших потреба. Међутим, овај план омогућује нам и извоз од — ако се не варам — 15000 метричких центи сладора и то по ценама, које одговарају ценама картеља, које су рентабилне и ми можемо сада да увеземо ту нашу продукцију сладора. Ми с друге стране имамо један типичан пример како нападају наше производње које се не могу овако да организују. То су у првом реду наши млинови, па онда фабрике шпирита. Фабрике шпирита су врло важне гране производње. Оне би требале да нам дигну и цену вина и да омогуће ублажити винску кризу, да нам омогуће што бољу цену кукурузу па онда стоци; то су индустрије које ми безусловно требамо. Зато сада Влада долази са Законом о трошарини и каже: Основаћете једну централу, ако нећете ви, онда ћу ја — јер ми требамо ову врсту индустрије у нашој држави зато, јер је она наша потреба, то је наш план-виртшафт. То господо не значи етатизирање. Камо смо довели етатизирањем пшенице, то и сами добро знате, Етатизирање није дакле наш програм, али је план-виртшафт: организирање производње у смислу овоме: утврдити опсег домаће производње и онда у оквиру те потрошње помагати индустрију која ће задовољавати и интересе потрошача и индустрије.

Још бих хтео нешто да кажем у погледу трговине. Наша трговина је у тешком положају. Волумен њеног промета пада из дана у дан и ми то видимо по исказима наше спољне трговине. Та наша трговина трпи и по одредбама клиринга и девизне наше политике. Ми имамо, незнам колики број, протестованих меница наших тргова-

ца у иностранству; трговци не могу да добију девизе и тако тргн наш кредит у иностранству. То су тешкоће наше трговине и ми морамо да се старамо да их отстранимо.

У погледу наших заната морам да кажем да су и они у једном стадијуму прелаза; не у оном који је био кад су дошле индустрије, него један интересантан процес декомпозиције заната који су били уједињени. Ви знате нашег дунђера, он гради кућу, он је зидар, тесар, столар, лимар итд. То се данас више не ради, данас су то засебни обртни и ови се занати развијају. Ја разумем господина колегу Јовановића да се буни против тога што се одузима малим обртницима посао по великим индустријама, да им ове одузимају хлеба. То је тачно и то треба ублажити.

Ја бих још сасвим укратко хтео да поменем наше новчарство. Ја знам да ће о томе да говори неко ко је зато позванији од мене, али ја хоћу да то доведем у везу са проблемом привредне политике. Ми говоримо о раздуживању сељака.

Господо, ми говоримо о раздуживању сељака и ја сам имао част да вам разложим да није тешкоћа проблема у теретима које снаша пољопривредник данас, него је проблем у томе да га омогућимо да он те терете сноси. Ако му ми вратимо цене — ако не оне од 1926, а оно бар оне од године 1928, он се онда неће тужити на терете, нити су ти терети за њега онда превисоки; он те терете може мирно да сноси. Ја сам имао прилике да вам изнесем пример, да је близу Пожаревца продао човек 6 одојчади пред Божић за 100 динара, а од тих 100 динара мора да плати 40 динара државне, бановинске и општинске дажбине. То њега револтира. То њега није револтирало онда кад је за 6 одојчади добијао 600 динара и плаћао 40 дин. дажбине, али га револтира кад мора да плати 40 дин. дажбине, а цене су пале. Данас маказе између цена пољопривредних и индустријских производа прилично су затворене. Индекс цена индустријским производима је 87, а пољопривредним пада на 82. Диспаритет није толико велики и изгледа да индекс цена не игра тако велику улогу као пре, али игра велику улогу диспаритет између државних дажбина и цена пољопривредних производа. Вратимо цене производима и ми смо решили питање његове презадужености и питање оптерећености државе. Та несразмера би престала онда и терети би се сносили лакше.

Али, господо, ако ми проведемо штогод за санацију нашега сељака, немојмо заборвити да морамо провести и санацију нашег банкарства. За задуживање сељака банке нису криве томе у толикој мери, као што се често тврдило, него је кривица и на нама. Код сељака је сада настало врло тешко стање. Господо, законодавство треба да води рачуна о томе стању, треба да помогне сељаку да преброди кризу сторнирањем плаћања обавеза, обуставом рокова и одлагањем плаћања за касније рокове. Али не заборавимо, господо, да и банкама дадемо олакшице, јер ако се банкарство сруши, руши се и индустрија и трговина и све што ради и привређује.

Господо, ја бих хтео да завршим. Ја сам вашу стрпљивост превисоко искористио, па молим,

да ме извините, али ова је тема одвише замамљива, да приликом буџетске расправе изнесем и пак ове највеће наше проблеме, и то господо, држим за своју дужност тим више, што је расположење на нашем селу врло тешко и било би погрешно са наше стране, када бисмо пред тим затворили очи. На селу, се, на пример, продаје имање од 130 јутара за 230.000 динара; продаје се 140 глава стоке за 14.500 дин. То су очајне ствари; то мора да узбуђује сељака и он мора да осећа да нема заштите у својој држави. Зато је преко потребно да се донесе закон да се осигура његово осећање да он у овој својој држави може да егзистира и да не може бити изложеној погибљивости да пропадне у својој егзистенцији.

Господо, кнез Милош је једном приликом испитивао своје главаре шта народ говори, а кад су му одговорили да псује, он је рекао: „Лену“ а кад су му казали: да народ ћути, он је рекао: „Е сада је ствар опасна“. Господо, народ данас ћути, али у њему се одигравају душевна расположења, о којима ми морамо водити рачуна. Ми можемо да верујемо да политички проблеми узбуђују наш народ, да социјално превирање залази у сељачке слојеве, али ја не верујем да би у нашем народу могао захватити корена бољшевизам. Наш народ који је своју егзистенцију изградио на индивидуалном власништву, на слободи расположења својом имовином и на индивидуалној слободној иницијативи не може да уђе у једну идеологију, која све то докида и која се сматра само ћелијом једног колективистичког организма, у коме он није ништа друго, него само једна станица без права и икакве могућности самосталног развитака. Ја се тога не бојим, али се бојим нечега другог, а то је економско нерасположење нашега народа, бојим се да ће га немогућност економскога развијања учинити апатичним према свему оном, зашто ми хоћемо да се он одушевљева, залаже и уздиже. Зато је потребно да ми нашем народу дамо ону душевност, коју он треба у свом материјалном животу. (Узвици: Тако јел!) То мора да буде циљ наше привредне политике.

Господо, ми смо створили Привредно веће и ја се надам да ћемо га ускоро отворити. Ми држимо да имамо могућности и путева, а ви знате да имамо и умова, који желе да проналазе могућности како да се нашем народу помогне. Циљ је рада овог високог тела, циљ свију нас који смо позвани, а данас је свако позван, да сарађујемо на изградњи наше државе и наше будућности. Ми сви морамо да осећамо ту дужност. Јер држим да је Краљевска влада оно што у овим приликама држава може да да, максимално садржано у предложеном пројекту буџета, сматрам да сам дужан да гласам за тај предлог буџета и да изјавим, да верујем у бољу будућност нашег народа. (Пљесак и одобравање.)

Претседник **Др. Анте Павелић:** Ја ћу, вољом Сената, закључити данашњу седницу, а идућу заказујем за сутра у 9 часова пре подне, са дневним редом: Претрес предлога буџета и Финансијског закона у начелу.

Седница је закључена у 20.35 часова.